

OBZORY

Časopis pro křesťanskou kulturu a konzervativní politiku



Říjen 2006

Č. 2

Ročník 3

J. Sokol: Dá se život udržet? • J. Kašpar: Udržitelný rozvoj a programové dokumenty křesťanských demokratů • J. Heller: Je Bible protiekologická? • M. Škaloud: Udržitelný rozvoj snaha o centrální plánování nebo nová ideologie?

Svět stvořený, za který jsme odpovědní

Spory o to, jak se starat o životní prostředí, patří mezi ty nejúpornější a zpravidla není soudce, který by je včas a věrohodně rozhodl. Jistě, příroda nás „nakonec“ všechny rozsoudí, ale o to právě jde: co je to „nakonec“? Někdy je pozdě už zítra. A jindy zase příroda vynese soud, ale její odvolací instance, třeba změna klimatu za další desetiletí, staletí..., rozhodnou docela jinak.

V našich sporech o ekologii a také ve sporech s ekology se obnažuje sama konfliktní podstata politiky: rozhodujeme z hlediska zítřka nebo až příštích desetiletí? Týká se naše rozhodování naší obce, města, regionu, anebo celé planety? Kdo to rozsoudí? Kam až rozumně sahá naše odpovědnost v prostoru, v čase?

Konflikt bezprostředních, místních zájmů a zájmů vzdálených v čase i prostoru („mysli globálně, jednej lokálně“, zná ekologické maximum) nemůžeme rozumně rozhodnout jinak, než tím že se opřeme o pojetí světa a člověka ve světě, které vycházejí ze zásad, která už máme.

Ne každý je má. Křesťané je mají, protože vědí, že svět byl právě tak jako člověk stvořen a že „to bylo dobré“. Člověk má k takto stvořenému světu odpovědnost a není to nějaká abstraktní odpovědnost. Jsme dnes například odpovědní nejen za zemědělskou produkci, ale i za osud evropské kulturní krajiny, kterou obdělávaly stovky generací před námi.

Proto KDU-ČSL na sebe v posledních čtyřech letech vzala odpovědnost za resort životního prostředí, proto v našich představách patří péče o životní prostředí k péči o venkov, o venkovskou krajinu, o společenský život na venkově. Nejsou to pro nás jednotlivé „resorty“, je to jeden svět, obdělávaný a obydlený stvořeným člověkem, lidskými společenstvími.

Abychom se nerozhodovali podle toho, co nám právě někdo nakuká, sebrali jsme několik porůznu otištěných textů vesměs domácí provenience, která by naše rozhodování jako rozhodování křesťanů napříště zbavila nahodilostí a improvizací.

Aby svět kolem nás „byl dobrý“ nejen v čase stvoření, ale i zítra a pozítří, ale aby byl dobrý i pro děti našich dětí.

PETR PITHART

Obsah čísla 2/2006

<i>Petr Pithart:</i>	Úvodník (Svět stvořený, za který jsme odpovědni)	3
<i>Ivan Dejmal:</i>	Co s evropskou kulturní krajinou na konci dvacátého století?	5
<i>Joseph kardinál Ratzinger:</i>	Ekologie a ekologická hnutí očima J. Ratzingera	9
<i>Jan Sokol:</i>	Dá se život udržet?	10
<i>Jakub Kašpar:</i>	Udržitelný rozvoj a programové dokumenty křesťanských demokratů	15
<i>Jan Heller:</i>	Je Bible protiekologická?	21
<i>Peter Čík:</i>	Člověk – Boží správce na zemi	27
<i>Rozhovor:</i>		
<i>Jan Mamula:</i>	Rozhovor s Jiřím Nečasem	30
<i>Polemika:</i>		
<i>Miroslav Škaloud:</i>	Udržitelný rozvoj – snaha o centrální plánování nebo nová ideologie?	33
<i>Partha Dasgupta:</i>	Ztracené bohatství národů	41
	Trvale udržitelný rozvoj - hlavní cíle, hodnoty a zásady strategie, která umožní budoucím generacím žít	44

Co s evropskou kulturní krajinou na konci dvacátého století?

Ivan Dejmal

Než začneme hledat odpověď na položenou otázku, je nutné vzít v úvahu, že: „Harmonická kulturní krajina je prožraným svrchníkem po dědovi.“

Harmonická krajina byla ve své podstatě z větší části nezáměrným vedlejším produktem života agrární společnosti. Její základní organizace plně odrážela po staletí získávanou technologickou zkušenost tradičního zemědělství a neméně tradiční vzorce sídelní kultury jejích obyvatel. Struktura plužin, sídel a cestní síť se nadto podrobovala možnostem místa a rozměru dostupné výrobní a dopravní technologie. Postavení rolníka jako správce rodového majetku a charakter zemědělské práce předindustriální éry se postaraly o stálé osvojování tradic předávaného řádu a v důsledku toho i o stálou péči obývanému území. Člověk agrárního věku žil v otevřeném prostoru a vnímal jeho rozměr po většinu roku dokonce bosýma nohama. Na cestě potřeboval stín aleje a na poli pro sebe a pro dobytek chládek osamělého stromu a studánku, aby netrpěli žízní. A potřeboval tu i místa, kam se je možno v radosti nebo žalu „utíci“ a obrátit se prosbou či poděkováním k Bohu.

Tyto stopy hospodářského a duchovního života venkovské komunity v krajině zpětně udržovaly, upevňovaly i spoluvytvářely kulturní vzor, jemuž vděčily za svůj původ a obměnu. Křesťanskou duchovní kulturu venkova tak až do poloviny našeho století nedokázalo rozvrátit ani osvícenství, ani pozitivismus, protože nepřinesly podněty k hmotné destrukci tradičního krajinného prostoru. To se povedlo až liberalizmu a komunizmu. Jednomu skrze ekonomické a druhému skrze politické poměry.

Smrt tradičních hospodářů i krajiny skrze tlak na duši byla zvláště bolestná. Litovali sebe i ji a ona pak „pro lítost dlouho umřít nemohla“. Nakonec to byli fyzicky oni, kdo bezprostředně zrušil meze a krávé místo jména vrazil visačku s číslem do ucha. Mnohý hospodář pak přišel postát do kravína, kde na sebe se svou stračkou dlouhé chvíle smutně civěli, a ne jeden hospodář se chodil polím a dědům na hrob omlouvat. Byli i tací, kteří to řešili sebevraždou. Bylo to větší, než mohli snést.

Ivan Dejmal (1946) ekolog a politik, ministr životního prostředí v české vládě v letech 1991–1992. Vyučil se zahradníkem a vystudoval střední zemědělskou technickou školu, chtěl studovat na Vysoké zemědělské škole. Z té však byl pro své politické názory v roce 1970 vyloučen. Čtyři roky strávil ve vězení, poté pracoval jako dělník, podepsal Chartu 77 a vydával samizdatový časopis *Ekologický bulletin*. Ing. Ivan Dejmal je rovněž zakladatelem a předsedou Ekologické společnosti, jež působí v rámci tzv. Zeleného kruhu, jehož součástí je řada dalších českých ekologických organizací.

Drtil a proměňoval je jak odpor, ve kterém zůstali sami, tak i nechtěná spoluúčast, a snad nejvíce pak ztráta naděje na konci šedesátých let, když pochopili, že svět je definitivně jinde a ani vítězství sebeprogresivnějšího politického proudu ho nemůže vrátit do starých kolejí. Pak teprve přestali bránit cestu, po které se se svou ženou poprvé vedli za ruce a strom, pod kterým pomysleli na kluka, který dnes emigroval a brousí karosérie kdesi v daleké cizině.

Teprve potom mohla i krajina spokojeně umírat. Od někdejšího rozorávání mezi se postoupilo k systematické „hospodářsko technické úpravě pozemků“ podle „plánů souhrnných pozemkových úprav“. Bylo tak rozoráno 450 000 ha luk, 240 000 ha mezí, 50 000 ha remízků, víc jak dvě třetiny polních cest a zlikvidováno kolem 45 000 km liniové zeleně. Odhaduje se, že tak bylo vykáceno několik desítek milionů stromů a sta miliony metrů čtverečních keřových porostů. Průměrná velikost pozemku se zvětšila téměř stokrát - z 23 arů v roce 1948 na 20 ha k roku 1990. Byla také vysušena převážná část mokřadů a napřimena a technicky upravena většina potoků a horních toků řek. To většinou v souvislosti s plošným odvodněním, které postihlo přes 1,5 milionu ha.

V krajině nežijeme a krajinou nechodíme

Stejně razantně byl proměněn i život venkovského člověka. V důsledku ekonomických tlaků na charakter výroby se zemědělstvím živí čím dál méně lidí. Ti, co zbyli, jsou daleko více řidiči a strojníci, přestože jsou už místa, kde nikdo naopak kosu naklepat neumí. K zemi i nebi mají často velmi daleko. V kabinách traktorů se jim tradovaná řeč o „vůni země a zpěvu ptáků“ jeví prázdným romantickým blábolením. Po polích pěšky nechodí, natož naboso. Ostatně je málo času a pěšák je pomalý a po zbylých cestách to vlastně ani moc nejde. Změnily se ve vyježděné rýhy plné bláta a kaluži a na silnici musí být chodec v neustálém střehu, aby nepřišel o kejhák. Zkrátka žádná pohoda na to, aby se sem člověk utíkal s radostí a vydával hledat na žal útěchu a tak místa, kde už nikdo Boha nehledá, obrůstají bezem a kopřivou. Práce a její místo se vydělily z jednoty života někdejšího hospodáře a krajina přestala být domovem. Je jen výrobním prostorem a když je padla, tak vzdáleností mezi prací a hospodou nebo ložnicí. Pro nás ostatní je pak prostorem mezi body A a B našeho zájmu, a tedy překážkou k překonání.

Nepotřebné nikdo nechrání

Tradiční krajinné prvky, vytvořené minulým způsobem života, tak ztratily důvod své přirozené existence. Nový způsob utility je postavil mimo řád užitku a účelu, ze kterého vzešly, a ze své logiky nemůže pro důvod jejich další existence nalézt kladnou odpověď:

K čemu je alej, když v ní nikdo nechodí a ovoce je samej prach a olovo. Tak akorát proto, aby se člověk, když sjede ze silnice, měl o co přerazit.

K čemu je strom, když stíní jenom pole a dávno není znamením, že dvacet kroků

vpravo je mělko a musí se zpomalit volí a držet pevně pluh a při setí přidat dvě luště, aby byla pšenka vyrovnaná. Traktoru je to jedno a sečka takovému vzkazu nerozumí. Navíc mrcha strom ohýbá zrcátko a dře větvema o kabinu.

K čemu je mez, když to, co je mé, určuje jedině list vlastnictví a ani Fraňkovy haranti už nemaj kozu, kterou tu dřív pásal jejich tatík za žně na oplátku.

K čemu je studánka, když k ní nevede cesta a voda je samej dusičnan a stejně se z ní nedá pít a dobrá je tak leda pro komáry. Navíc rozbahňuje pole a co nezořeš, zaroste kopřivou a bodlákem.

K čemu jsou dobrý Boží muka v poli, když se už stejně nikdo nekřížuje a nemodlí a těch pár svíčkovejch bab ze vsi by se sem už stejně nedobelhalo.

Krajinu nelze chránit nezávisle na kulturním vzoru, který ji vytvořil

Člověk konce dvacátého století však nepoměřuje tradiční prvky kulturní krajiny pouze novou utilitou. Ví, že jsou stopami života. Ovšem života, jehož způsob mu je cizí, života kterým nežije a možná ani žít nechce, a hlavně mu nic neříká. Na druhé straně ale ví, že mizení i stav minulých stop v krajině je zároveň zamýšlenou i nezamýšlenou stopou a svědectvím jeho života.

Přichází časem na to, že lecos z toho, co zrušil a odstranil z krajiny, mělo význam i pro jeho způsob pobývání na světě a v míře užitku je to ochoten obnovit nebo tolerovat třeba i z estetických pohnutek.

Může tak dokonce načas zajistit biologickou rovnováhu a uchování artefaktů v krajině. Nemůže však takto ponechané nebo obnovené prvky kulturní krajiny nadat schopností zpětně udržovat, upevňovat a spoluvytvářet kulturní vzor, který by zajišťoval jejich existenci. Tu mohou nabýt jen v řádu, kde je péče o svět a nikoli maximalizace osobního zisku středobodem života.

Změna kulturního vzoru je úkol, na který ochrana krajiny sama nestačí

Dnešní situace je taková, jaká je, proto, že jsme odmítli o svět pečovat a snažíme se jej ovládnout a vlastnit. Tuto cestu odmítáme opustit dokonce tak tvrdošíjně, že tváří v tvář dílu zkázy tvrdíme, že je třeba jen něco maličko poopravit a pobídka ovládnutí se stane tou nejlepší péčí.

Skutečnost začátku třetího tisíciletí, a tedy i krajinu, proto bude bezpochyby nadále zásadním způsobem ovlivňovat především hospodářský liberalizmus se svou snahou o absolutní deregulaci hospodářských procesů, s nadřazováním tvorby kapitálového zisku jiným společenským hodnotám a zájmům, se soustavným tlakem na omezování veřejných výdajů a s cílenou podporou orientace většinové společnosti na prosperitu, kult prestiže z vlastnění a života v přepychu, individuální úspěch v soutěži a maximalizaci osobního zisku.

Krajina třetího tisíciletí proto v nejlepším případě ponese vedle v potu tváře

uchovaných zbytků dědictví i stopy našich proher a úspěchů na cestě společnosti k nalezení nového kulturního vzoru. Alternativou je její rozpad na výrobní a urbanizovaný prostor a zpustlou divočinu.

Otištěno: Téma pro 21. století: kulturní krajina aneb proč ji chránit? Praha: MŽP 2000, s. 13-16, také na webových stránkách Ostravské univerzity, <http://www1.osu.cz/>

Ekologie a ekologická hnutí očima J. Ratzingera, nyní Benedikta XVI.

Joseph kardinál Ratzinger, nyní Benedikt XVI.

Idea ekologie vzešla z vědomí, že se Zemi nemůžeme zacházet tak, jak to činíme. Dochází k jakémusi zahanbení nad tím, co to znamená být člověkem, který jakoby vysává stvoření. Klade se otázka, kdo je vlastně člověk, zda by se neměl opět zařadit mezi ostatní živočichy a podobně. Zdá se mi, že právě člověk je zřejmou hrozbou, která zbaví přírodu životního dechu. A že vnější životní znečištění, které zažíváme, je odrazem a projevem vnitřního znečištění, na něž příliš málo dbáme. Myslím, že je to také deficit ekologických hnutí. S pochopitelnou i oprávněnou vášní táhnou do boje proti znečišťování životního prostředí, ale duševní sebeznečišťování člověka je nadále považováno za projev jeho práva na svobodu. V tom je nesrovnalost. Změřitelné znečištění bychom chtěli odstranit, nedbáme však na duševní znečištění člověka a tvůrčí podobu, která v něm je, aby mohl lidsky dýchat. Naopak, s nepravdivým pojetím svobody hájíme všechno, co jen si může lidská libovůle vymyslet. Dokud se budeme držet této karikatury svobody, totiž svobody vnitřně a duševně se zničit, budou nezměněným způsobem pokračovat její navenek zaměřené účinky. Myslím, že musí nastat obrat. Nejen příroda má svůj řád, způsob života, který musíme respektovat, chceme-li z ní a v ní žít.

Také člověk je tvor a on i jeho nitro podléhá řádu stvoření. Nemůže ze sebe libovolně dělat to, co chce. Aby mohl žít ze svého nitra, musí se učit uznávat sám sebe jako stvoření a pamatovat na to, že si musí uchovat vnitřní čistotu, jakousi duševní ekologii. Nepochopíme-li toto jádro ekologie, půjde všechno ostatní špatným směrem. List Římanům, 8. kapitola, to říká naprosto jasně. 'Adam, to znamená vnitřně znečištěný člověk, zachází se stvořením jako s otrokem, rozšlapává je, takže veškeré tvorstvo pod ním sténá'. A dnes slyšíme sténat tvorstvo tak, jako jsme je ještě nikdy neslyšeli. Pavel dodává, že celé tvorstvo toužebně vyhlíží a čeká, až se zjeví sláva Božích synů. Vydechne si, až se objeví lidé, ve kterých září Bůh - teprve potom bude moci znovu začít dýchat.

Publikováno: Křesťanství na přelomu tisíciletí, Portál 1997, zveřejněno na webových stránkách www.vira.cz

Joseph kardinál Ratzinger (1927) římskokatolický teolog a 265. papež římskokatolické církve. Před svým zvolením byl blízkým spolupracovníkem svého předchůdce Jana Pavla II. Dlouhou dobu zastával úřad prefekta Kongregace pro nauku víry (1981–2005). V roce 1972 spolu s Hansem Ursem von Balthasarem a Henrim de Lubacem založil teologický časopis *Communio* (odkaz). Dnes *Communio* vychází v 17 edicích (mj. německy, anglicky, španělsky a také česky) a stalo se jedním z nejdůležitějších katolických teologických časopisů. Je autorem mnoha knih týkajících se teologie a víry, většinu z nich napsal v němčině.

Dá se život udržet?

Jan Sokol

Program trvale udržitelného rozvoje má nepochybně úspěch: přitahuje a nikdo se mu už dnes neodvážá smát, protože by vypadal jako hlupák. Vyjadřuje zřejmě něco, co je pro nás krajně důležité, na čem nám všem záleží – a navíc to vyjadřuje ještě šikovně, podařeně. Kdo by nestál o rozvoj, ještě ke všemu „trvale udržitelný“?

Je to ovšem skutečný program? Není to prázdné slovo, slovní kýč, který se dobře poslouchá a nic neříká? Zkusme se na něj podívat zblízka a položit si pár otázek. Co to vlastně má být? Co znamená „trvalý“ a co „udržitelný“? Co bychom chtěli rozvíjet a jak?

Hned na první pohled je zřejmé, že žádný rozvoj nemůže být v silném slova smyslu „trvalý“ – už prostě proto, že by se do našeho světa nevešel. Označení „trvalý“ je tedy spíše jakási úlitba naší posedlosti po něčem, co nikdy nepřestane, možná i pohrobek „neomezeného pokroku“ minulých staletí. V evropské tradici se sice vždycky hovořilo o věčnosti, zpravidla se tím ovšem nemyslelo nekonečné pokračování. Už řeční filozofové věděli, že jediný pohyb, který si lze představit jako nekončící, je pohyb po uzavřené dráze, v kruhu. Ale touha po něčem, co bez omezení trvá, se zdá být silnější, a to i v naší velmi racionální době. Astronomové odhadují, že Slunce má před sebou ještě pěkných pár miliard let, a jeho konec se tedy nikoho z nás ani zdaleka netýká; a přece při té představě každého trochu zamrazí: že by konec světa?

Ale nemusí ještě být tak zle. Slovo „trvalý“ nemusí nutně označovat něco, co nikdy neskončí, ale prostě něco, co (dost dlouho) trvá; maminka chodila ke kadeřnici na „trvalou“ která jí vydržela i pár měsíců, a na záhonech pěstovala „trvalky“. Trvání tedy může znamenat všelicos a každá věc je zřejmě dosahuje jinak, jiným způsobem. Klasický příklad „věčných“ čísel a geometrických tvarů můžeme asi nechat stranou: dvojka i trojúhelník sice v jistém smyslu „jsou“ stále a vždycky stejné, ale „trvale udržitelný trojúhelník“ nedává dobrý smysl. O nějakém rozvoji nemůže být řeč.

Zato kámen, ten jistě trvá. Jak to dělá? Předně tak, že ke svému trvání nic dalšího

Jan Sokol (1936) historik, filozof, politik. Během komunismu byl aktivní v různých neformálních občanských aktivitách, mj. signatář Charty 77, do politiky výrazněji vstoupil v červnu 1990, kdy byl za OF zvolen poslancem do tehdejšího Federálního shromáždění, byl také ministrem školství. Od 1991 přednášel na Filosofické fakultě UK, v současnosti je děkanem Fakulty humanitních studií UK.

nepotřebuje, dále že se ho nic nedotkne a že ho konečně nic nerozbije. Trvá díky tomu, že je soběstačný, netečný a tvrdý. Jeho trvání ovšem není zrovna veselé: ať si je sebetvrdší, do budoucna ho bude vždycky jen ubývat, bude erodovat, drolit se, rozpadat. Může odolávat různým zásahům a vlivům, vodě i mrazu, ale entropii nakonec neodolá. Jako model „udržitelného rozvoje“ tedy kámen také nepřipadá v úvahu.

Úplně jinak trvají živé organismy. Jdou na to totiž přesně opačně: trvají jen tak, že se udržují a obnovují. Tak obyčejný střevlík nebo ploštice se vylíhnou, rostou, chátrají a zajdou – jenže mezitím se stačí rozmnožit. Kde byli dva, může jich být za rok pár stovek. Každý z nich do roka zajde, ale střevlíci i ploštice jsou tu už hezkých pár milionů let a každým rokem jsou zase úplně noví, mladí, čerství jako tenkrát na začátku. Jako kdyby na ně žádná entropie neplatila.

Živé organismy „trvají“ tak, že žijí ze svého okolí: bez vody a živin rychle zajdou. Aby si pravděpodobnost úspěchu vylepšily, potřebují být citlivé, vnímavé. Tak svlaček „hledá“, kolem čeho by se mohl obtočit, a živočich už má nejen smysly, ale může se navíc dokonce pohybovat. Nemusí na potravu čekat, ale může si pro ni doběhnout. Jeho jednotlivá, individuální existence je sice závislá na všem možném, křehká a přísně omezená v čase, ale díky zázraku reprodukce může druh pokračovat a „trvat“. O houževnatosti tohoto podivného trvání se přesvědčí každý, komu se do podlahy dala houba nebo do šatníku dostali moli. Z téhle zkušenosti se pak dá také pochopit, proč si staří mysleli, že blechy se líhnou samy od sebe, jen z mastnoty a špíny: opravdu to tak vypadá.

Střevlíci a veverky tedy trvají jako druhy, ale jen proto, že žádný střevlík ani veverka netrvá. Vylíhne se, roste, dospěje a zajde. Týdenní veverče ani tříleté dítě si nikdy nemůže říct „tak teď už dost, teď už budu jen trvat“. Musí růst – anebo zajít. Udržuje se jako oheň, který se nedá uchovávat v ledničce, ale musí se něčím „živit“. Každý živý organismus žije jen tak, že o svůj život nějak zápasí, že se živí, utíká před nebezpečím, odkládá chvíli, kdy zahyne. Ale ta chvíle stejně přijde, dříve nebo později, se železnou jistotou. Každý (individuální) život je tedy z povahy věci omezený, udržitelný jen po určitou dobu. Ale je to nějaká námitka nebo dokonce vada?

Veverku asi nenapadne, že by se pachtila zbytečně, když nakonec stejně umře. To teprve člověk se dokáže na svůj život podívat vcelku a když nemá nic naléhavějšího na práci, může o něm začít přemýšlet. Může ze svého běžného, činného života v myšlenkách jaksi vyskočit, udělat krok stranou a podívat se na něj zvenčí, jako kdyby ani nebyl jeho. Teprve v tomto pohledu ze strany či zvenčí si můžeme představovat svůj život celý najednou a může nás napadnout pošetilá myšlenka: proč se

vůbec snažím, když nakonec stejně umřu? Jinak řečeno: má nějaký rozvoj vůbec smysl, kdyby nebyl „trvale udržitelný“? Má něco smysl, když to stejně skončí?

Tak si člověk může představit osudové dilema, na nějž je každá odpověď špatná. Buďto bych si mohl říct „aby to všechno mělo smysl, musí to být trvalé a udržitelné“ – jenže ono není. A tak by mohl usoudit, že „co není trvale udržitelné, nemá stejně žádný smysl, raději toho nechme hned.“ Jenže to je ještě větší nesmysl. Ve skutečnosti život a živý druh trvá právě a jen proto, že žádný jednotlivý organismus netrvá, nýbrž vyroste a zajde. Jen díky tomu mohou jepice i sekvoje vzdorovat entropii, to jest obnovovat se v čerstvé a neopotřebované podobě.

Nemůžeme dobře vědet, jak tenhle základní zákon života snášejí zvířata, ale pro člověka to není snadné. Právě proto, že o sobě nejen ví, ale také přemýšlí a uvažuje, že se sám na sebe může podívat vcelku. Protože si pamatuje, celý život se učí a staví si svoji vlastní bytost či duši, protože žije hodně sám se sebou svým vnitřním životem, je pro něho tak těžké se s životem rozloučit. Protože má jednotlivé, osobní a individualizované vztahy, které jsou jeho vlastní a které nikomu nepředá, těžko se smiřuje s tím, že život trvá jen tak, že se předává. A podobně jsou na tom jeho blízcí a přátelé, pro něž je důležitý on sám a nikdo ho nemůže nahradit.

Vraťme se ale k životu a zkusme se na něj podívat z ještě většího odstupů, z velice dálky, kde tisíciletí nehraje žádnou roli. Tady se ukáže ještě další věc: život se nejen předává a obnovuje, ale patrně také vyvíjí. Před desíti miliony let tu asi žádní lidé ještě nebyli a před dvěma sty miliony let nebyli žádní savci. Při předávání života se zřejmě – aspoň tu a tam – cosi nepatrně změnilo a dokonce se zdá, že i tato změna k „udržitelnosti“ života nějak patří: nové, mladší druhy nahrazují ty starší, méně udržitelné.

Když se takhle před pár miliony objevili na světě lidé, na první pohled se nic zvláštního nestalo. Vznikl prostě nový druh. Jenže člověk má jiné vědomí než ostatní živočichové a tak se i vývoj jaksi přenesl do jiné oblasti. Člověk předně pomalu dospívá a potřebuje se dlouho učit, než se dokáže postavit na vlastní nohy. Proto si zadruhé vytvořil jazyk, kterým může nejen komunikovat, ale také předávat své znalosti a zkušenosti dalším. Může vyjadřovat i svůj vnitřní život a dodat mu tak nové trvání. Zázitek, nápad, zkušenost, která by s jeho smrtí zmizela ze světa, se teď dá vyprávět nebo dokonce zapsat. Vedle života si tak lidé předávají i svoji kulturu, která se ovšem může kumulovat a střídat. Co jsme se učili ve škole, na to nepřišli naši učitelé nebo rodiče, ale desítky a stovky generací před nimi. Každá z nich něco přidala a něco zase vynesla, zapoměla. A konečně zatřetí: na rozdíl od zvířat, která se svému prostředí musí přizpůsobit, člověk si začal přizpůsobovat prostředí, stavět a budovat umělý svět. Kdo žije ve městě – a to jsou dnes dvě třetiny všech lidí – žije ve světě, kde z původního prostředí zbylo jen velice málo. I stromy

v parku zasázeli lidé, ostatně stejně jako většinu našich lesů.

Jakmile se k předávanému životu přidala také kultura, ukázalo se, jaká je to obrovská změna. Zatímco biologický vývoj se počítá na miliony let, kultura se může měnit z generace na generaci a možná ještě rychleji. A přece i kultura trvá podobně jako život, totiž předáváním, čili tradicí: co se v některé generaci nepředá a zapomene, je pryč. Je to teprve pár tisíciletí, co lidé začali psát a není to ani sto let, co se to naučili skoro všichni. Tím se objem předávaných čili „udržovaných“ zkušeností neobyčejně zvětšil: co nevím, najdu si v knížce.

Náš život je tedy daleko, daleko bohatší a složitější, ale závisí také na stále složitějších podmínkách. Závisíme nejen na Slunci, na vodě a na potravě, ale také na elektřině, na dopravě a na lécích. Za posledních padesát let se počet lidí na Zemi ztrojnásobil a průměrný lidský život se prodloužil o polovinu. I když velká část žije v bídě, všichni můžeme žít jen díky složité kultuře a organizaci, kde všichni závisíme na všech ostatních. Ještě před stopadesáti lety byla každá vesnice prakticky soběstačná. Dokonce i každý sedlák potřeboval tak ševce, kováře a mlynáře a musel kupovat sůl; všechno ostatní si obstaral sám. Dnes není soběstačná žádná země na světě.

A tohle všechno kdysi začalo úplně nenápadně, když se život oddělil od neživého a začal se udržovat předáváním. Za nějaké tři miliardy let se od prokaryot dostal až ke světové civilizaci a nikdo netuší, jak to bude dál. Není příliš pravděpodobné, že by se život, to jest civilizace, mohla udržet tak, že by si řekla „a dost“. Jako nemůže dítě přestat růst, nedá se asi ani civilizace zakonzervovat a zůstat taková, jaká je dnes. „Udržet“ se může jen tak, že bude pokračovat dál – i když nikdo pořádně neví jak.

Jedno ovšem můžeme vědět už dnes: že náš „rozvoj“ nemůže být tak nákladný a náročný jako byl dosud. Naráží totiž na meze toho, co živé není a co se tedy nerozmnožuje, nýbrž naopak vyčerpává a ubývá: suroviny, energie, vzduch a voda. Tohle „věno“, které jsme na Zemi dostali, se jednou docela určitě vyčerpá. Může to být dřív nebo později, ale to asi není to hlavní. Nakonec to jistě skončí jako všechno na světě, přinejmenším v této podobě. Znamená to, že to bylo k ničemu?

Na tuhle otázku žádná věda odpovědět nemůže. Když si ji lidé začali klást, odpovídala na ni náboženská víra. Pak se lidem nějaký čas zdálo, že se bez ní mohou obejít a spokojili se s představou trvalého pokroku, později růstu HDP. Dnes se zdá, že to nestačí a tak začínáme zase hledat. Kdo si představuje jako trvání kamene, mohl si už dávno spočítat, jak to dopadne. V kosmologii se tomu říká „teplná smrt Vesmíru“. Kdo si trvání představuje jako neustálé předávání téhož, bude mít možná sklon je prodloužit. Brzdit, šetřit, zpomalit. To by jistě byla moudrá a opatrná stra-

tegie, kdyby se ji podařilo uskutečnit. Je ale otázka, zda to, co by udržela, je skutečně ještě život. Protože k životu – jak jsme viděli – neodlučně patří růst a „rozvoj“. To neznamená růst výroby a spotřeby, který určitě udržitelný není, ale stupňování „života“ a hledání nových cest, nových možností. Zdá se mi, že pro toho, kdo se do něho opravdu pustí, není tak důležité, jak mnoho času na to máme. To ostatně dnes nikdo vědět ani nemůže.

Otištěno: Vesmír 81, 2002/10

Redakce: Vesmír s.r.o., Na Florenci 3, 111 21 Praha 1

Udržitelný rozvoj a programové dokumenty křesťanských demokratů

Jakub Kašpar

Text vychází z příspěvku „Udržitelný rozvoj v programových dokumentech KDU-ČSL a ELS“, předneseného autorem na semináři Evropské akademie pro demokracii „Křesťanskodemokratická politika a udržitelný rozvoj“ 7. března 2005.

Co je udržitelný rozvoj?

Udržitelný rozvoj jako politický koncept je tématem veřejné debaty již velmi dlouho. Pochtivě řečeno – již zhruba dvě desetiletí. Od Konference OSN o rozvoji a životním prostředí, která proběhla v roce 1992 v Rio de Janeiru je ovšem tento pojem jednoznačně jedním z klíčových témat politické debaty nejenom v Evropě, ale dá se říci po celém světě. Za tu dobu se kolem tohoto pojmu nabalila celá řada nejrůznějších definic, pseudodefinic, interpretací i dezinterpretací. Ta nejpůvodnější definice, pocházející od bývalé norské premiérky Gro Haarlem Brundtlandové, je ale pravděpodobně nejvýstižnější – říká, že jde o takový způsob rozvoje společnosti, který umožňuje uspokojovat potřeby současné generace, aniž by omezoval možnosti budoucích generací, aby ony zase mohly uspokojovat potřeby své. K tomu je třeba dodat další definiční aspekt, který říká, že udržitelný rozvoj musí být vybalancovaným rozvojem tří základních pilířů – ekonomického, sociálního a environmentálního. Vpravdě konzervativní postoj, řekl bych. I proto jsem se rozhodl prostudovat programové dokumenty KDU-ČSL a Evropské lidové strany právě z tohoto pohledu – jak se ony staví k tématu udržitelného rozvoje?

Pro tuto stručnou analýzu jsem využil tři klíčové programové dokumenty KDU-ČSL: jednak základní politický program KDU-ČSL Křesťanskodemokratická politika pro 21. století, jednak program Moderní ekologická politika KDU-ČSL pro období 2002 – 2006 a rovněž nejnovější programový dokument KDU-ČSL k rozvoji venkova Zelená pro venkov. Zmíním se rovněž o dvou programových dokumentech Evropské lidové strany – a to o jejím Základním programu z Atén z roku 1992 a jednak o Akčním programu pro léta 2004 – 2009, který byl vlastně jakýmsi volebním programem ELS pro volby do Evropského parlamentu v roce 2004.

Jakub Kašpar (1975) - vystudoval Fakultu humanitních studií UK v Praze, obor obecná antropologie. V letech 1995 - 2002 pracoval jako redaktor a od roku 1997 jako šéfredaktor periodika o životním prostředí EkoList (<http://www.ekolist.cz>). Od září 2002 pracuje na Ministerstvu životního prostředí ve funkci ředitele odboru vnějších vztahů. V letech 1996 - 1998 člen ODA. Od roku 2004 člen KDU-ČSL a Mladých křesťanských demokratů.

Svět nám byl svěřen ke správě, ne na hraní

Hned zpočátku chci přiznat své základní východisko, a totiž, že koncept a myšlenka udržitelného rozvoje je křesťanskodemokratické politice vlastní. Polehčující okolností k mému „přiznání“ budiž fakt, že tuto premisu zkoumané programové dokumenty jednoznačně potvrdily. Vycházím z několika zásadních ideových předpokladů. Myšlenka udržitelnosti je ze své podstaty velice blízká východiskům konzervativního myšlení. Základní princip přístupu současné společnosti ke světu tak, aby nebyla narušena práva a možnosti příštích generací jednoznačně odpovídá křesťanskodemokratickému principu úcty k životu, ale i úcty k tradičním, z generace na generaci předávaným, hodnotám. „V duchu křesťanské myšlenkové tradice chápe (křesťanskodemokratická politika) člověka jako bytost stvořenou, ohraničenou, jež je součástí světového řádu“ [Křesťanskodemokratická politika pro 21. století] - konzervativní politik nemůže připustit takový přístup, podle něž je důležité a žádoucí pouze to, co vyhovuje nám teď a tady, ale myslí vždy i na to, jaké následky bude mít jednání současné společnosti pro budoucnost. V terminologii udržitelného rozvoje se tomu říká „princip předběžné opatrnosti“.

Tu druhou myšlenkovou spřízněnost shledávám v principu úcty ke stvoření a zároveň úcty k člověku a jeho svobodě, která však vždy je provázena jeho odpovědností právě vůči stvořenému. Není nic jednoduššího, než pomoci si citátem: „Jsme přesvědčeni, že člověk je povolán k zodpovědnému formování světa a je toho schopen. Nemůže ho však přetvářet podle své libosti. Je součástí přírody, která není samoučelným výtvozem, ale předpokladem pro náš život. Vztah člověka k přírodě musí být podřízen této zásadě,“ říkáme v našem základním politickém programu Křesťanskodemokratická politika pro 21. století. S úctou ke stvoření a se svojí odpovědností vůči němu bychom zkrátka jen těžko dokázali odůvodnit podporu či prosazování neudržitelných forem společenského či politického jednání. Koncept udržitelnosti z tohoto hlediska tedy plně odpovídá našim základním programovým východiskům.

KDU-ČSL a udržitelný rozvoj

Podíváme-li se na základní politický program KDU-ČSL (Křesťanskodemokratická politika pro 21. století), výslovné odkazy na téma udržitelného rozvoje či udržitelnosti jako principu, v něm nenajdeme. Přičítám to ovšem zejména tomu, že v diskursu české politické debaty poloviny 90. let 20. století se bohužel o koncepci udržitelného rozvoje tradoval velice mylný předpoklad, živěný velmi ochotně tehdejšími předsedou vlády a ODS Václavem Klausem, že totiž jde o téma či dokonce „výmysl“ socialistické levice. Obávám se, že právě tato skutečnost ovlivnila text našeho politického programu tak, že v něm sousloví udržitelný rozvoj nenajdeme. V programech pozdějších a konkrétnějších, jako je Moderní ekologická politika KDU-ČSL 2002 – 2006 či Zelená pro venkov, k nimž se ještě dostanu podrobněji,

už jsme i my, čeští křesťanští demokraté, dali jednoznačně najevo, že jsme od tohoto mýtu o levicovosti či socialističnosti udržitelného rozvoje skutečně odešli. Rád bych ovšem právě na tomto místě zdůraznil, že Základní program ELS, přijatý v Aténách už v roce 1992 (!) o nutnosti udržitelnosti rozvoje hovoří zcela výslovně a to hned na celé řadě míst. Domnívám se, že i z tohoto úhlu pohledu by si možná Křesťanskodemokratická politika pro 21. století po téměř desetiletí své platnosti zasloužila jistou revizi.

Moderní ekologická politika KDU-ČSL z roku 2002 již ukazuje zřetelný posun v programové diskusi české křesťanské demokracie zmíněným evropským směrem. Dlužno říci, že naše ekologická politika na rok 2002 – 2006 je velmi kvalitním střednědobým programovým dokumentem, představujícím skutečně ucelený sektorový program na vymezené volební období. Moderní ekologická politika KDU-ČSL principy udržitelného rozvoje plně respektuje, což ostatně už ve své preambuli sama jednoznačně deklaruje. „Moderní politika se bez úcty k přírodě a budoucím generacím neobejde,“ konstatuje náš ekologický program. Mimochodem jako jeden z cílů této politiky jsme v roce 2002 deklarovali prosazení vzniku nadresortní Rady vlády pro udržitelný rozvoj, což se ministru životního prostředí za KDU-ČSL Liboru Ambrozkovi skutečně hned na počátku funkčního období podařilo. V kapitole, věnované odpovědnosti člověka za sebe, svoje společenství i celé stvoření ekologická politika KDU-ČSL sestupuje z výšin teorie do každodenní praxe udržitelného rozvoje, tedy k tématu udržitelné spotřeby („nabídneme občanům příležitosti, aby se mohli chovat ekologicky“ a „musíme začít sami u sebe“). Deklaruje zároveň doslova stejný cíl, jaký má koncept udržitelného rozvoje, tedy „hospodářský rozvoj v harmonii se zájmy ochrany životního prostředí“. Právě to odlišuje naši ekologickou politiku a náš ekologický program od liberálů na jedné straně a socialistů na straně druhé. Ekologická politika křesťanské demokracie si klade vysoké environmentální nároky, ale zároveň je předkládá provázaně tak, aby bylo zřejmé, že co je ekologické, musí být i ekonomické a naopak. Proto hovoříme o rozvoji environmentálně šetrných a progresivních technologiích, o tom, že se ekologicky šetrné chování musí vyplatit a ekologické daňové reformě, o udržitelné dopravě, či investicím do revitalizace a rozvoje plnohodnotného života na venkově.

Tím se tedy dostávám k poslednímu z analyzovaných dokumentů českých křesťanských demokratů, a tím je Zelená pro venkov, přijatá na podzim loňského roku (2004). I v Zelené pro venkov bychom sice marně hledali termín „udržitelný rozvoj“. To je možná škoda, nicméně zdůraznil bych, že celý program Zelená pro venkov zcela zřetelně z principů udržitelného rozvoje, jako rozvoje rovnoměrně vyvážených aspektů hospodářských, sociálních i ekologických, vychází a na těchto principech staví. Namísto mlácení prázdné slámy slov a termínů ukazuje konkrétní návrhy řešení, která vesměs všechna jsou zcela v souladu s tím, co říká koncept

udržitelnosti rozvoje. V centru pozornosti Zelené pro venkov stojí kvalita života – nikoli růst HDP, nárůst zemědělské produkce či růst „životní úrovně“ měřená výší platu či počtem mobilních telefonů „na hlavu“. To je první a klíčový argument. Zelená pro venkov také hledá další možnosti rozvoje pracovních příležitostí pro obyvatele venkova přímo na venkově (což respektuje princip decentralizace a subsidiarity) a zároveň nabízí podporu vytváření takových pracovních příležitostí, jež budou v souladu s potřebami a limity životního prostředí, kulturní krajiny venkova, a podobně. Klíčovou roli v politice rozvoje venkova spatřuje Zelená pro venkov v rozvoji občanské společnosti, zlepšování lokální demokracie a dokonce výslovně v podpoře udržitelného rozvoje na místní a regionální úrovni formou zavádění procesů místní Agendy 21 (Agenda 21 je jakýsi akční plán udržitelného rozvoje. Místní Agenda 21 je vlastně totéž na úrovni obce, města, mikroregionu nebo regionu. Jde o způsob správy věcí veřejných, který můžeme také docela dobře nazvat termínem good governance).

ELS s udržitelností počítá už skoro 15 let

Tolik tedy ve stručnosti k tomu, jak tematiku udržitelného rozvoje řeší programové dokumenty KDU-ČSL. A alespoň v krátkém přehledu teď k tomu, jak se k tomuto tématu ve svém dlouhodobém i střednědobém programu staví Evropská lidová strana.

Podívejme se tedy na již dvakrát citovaný dlouhodobý politický program ELS z Atén z roku 1992. Ve svém úvodu při vymezení politického zaměření křesťanské demokracie varuje před ideologizací ekologických témat, tedy před tím, pro co se v českém politickém diskursu v posledních letech ujal termín ekologismus. Říká ovšem zároveň, že „ekologie nabízí pozitivní přístup, který staví na tom nejlepším v každém člověku a na rozvoji kvality života“.

Hned první dvě z hlavních rizik, kterým moderní politika musí čelit, spatřuje politický program ELS v rizicích, ohrožujících udržitelnost rozvoje – v demografické situaci, která vede k přelidnění v některých oblastech světa se všemi důsledky, které to s sebou nese – migrace, války o přírodní zdroje, zejména pak ovšem o vodu, zvyšující se chudoba, a podobně. Tou druhou výzvou je hospodářská globalizace. ELS ve svém programu říká, že procesu globalizace je třeba nastavit jasná pravidla, která mají vést k tomu, aby „nedocházelo k drancování přírodních zdrojů, jejich zneužívání a následným ekologickým katastrofám“.

V kapitole, nazvané lakonicky „Svoboda a odpovědnost“, se praví: „Věříme, že skutečná svoboda znamená samostatnost a odpovědnost, nikoli nezodpovědnou nezávislost. Vyžaduje, aby každý byl odpovědný za své činy nejen vůči svému svědomí, ale také vůči společnosti a budoucím generacím. (...) Budoucí generace

musí mít rovněž možnost žít v harmonii s přírodním prostředím...”

Podstatné z hlediska tématu udržitelného rozvoje je ovšem kapitola „Respekt ke stvořenému světu“, která zaujímá 18 odstavců programu (133 – 151). V těch se vymezují základní programové principy, které vesměs odpovídají principům udržitelného rozvoje a dokonce to v některých případech i výslovně uvádějí. Program tu říká, že je třeba se důsledně postavit proti nezodpovědnému drancování zdrojů planety Země, aniž bychom tyto zdroje byli schopni stejným tempem doplňovat. „Naše představa člověka vyžaduje takovou správu Země, která povede k uspokojení potřeb všech a zlepšování životních podmínek a kvality života, přičemž ovšem zajistí, aby pokračující rozvoj byl v souladu s ochranou legitimních zájmů budoucích generací,“ říká se v odstavci 133 tohoto programu. Respekt k ostatním živým bytostem, který pokládá ELS za samozřejmou součást politiky křesťanských demokratů, znamená, že biosféru a její bohatství vnímáme jako naše společné dědictví, které máme za povinnost chránit a zachovávat pro naše potomky. „Udržitelný rozvoj mj. znamená (...) brát v úvahu ochranu životního prostředí a přírody při přijímání jakéhokoli hospodářského, sociálního či politického rozhodnutí“ [Základní program ELS, Atény 1992: odst. 136]. Program dále zdůrazňuje potřebu spravedlivé distribuce výsledků ekonomiky, zejména s ohledem na vztahy mezi ekonomicky rozvinutými a rozvojovými zeměmi, resp. mezi tzv. bohatým Severem a chudým Jihem. Program dále ukazuje význam principu subsidiarity, občanské společnosti, nevládních organizací a potřeby přiblížit rozhodování každému aktivnímu občanovi, dodržování lidských a občanských práv, atd.

A dostáváme se k poslednímu dokumentu, který jsem zvolil pro dnešní stručnou analýzu, a tím je Akční program ELS na léta 2004 – 2009, nebo, chcete-li, volební program ELS pro evropské volby 2004. „Máme pouze jednu Zemi. Musíme s ní zacházet tak, aby zůstala obyvatelnou pro ty, kteří ji obývají dnes, ale také pro ty, kteří ji budou obývat v budoucnosti.“ Tyto dvě první věty 3. kapitoly tohoto programu hovoří za vše. Ostatně i její název: „Udržitelný rozvoj“, vypovídá o tom, za jak důležité toto téma ELS v druhé půlce 1. desetiletí 21. století pokládá.

Program dále vypočítává základní výzvy a problémy, s nimiž se udržitelnost rozvoje Evropy potýká a v tomto období bude potýkat: klimatické změny, znečištění městského prostředí, potřeba zvyšování podílu obnovitelných zdrojů energie, vyváženost dopravní politiky, udržitelné zemědělství (od zvyšování produkce plovin k podpoře mimoprodukčních funkcí a nepotravinářské produkci, podpora ekologického zemědělství) či důraz na ekologicky šetrnou turistiku. Za zmínku stojí, že je velmi konkrétní (podobně jako na české úrovni naše zmíněná Moderní ekologická politika KDU-ČSL) a pod pojmem udržitelného rozvoje představuje zcela konkrétní naplnění politikou příštích pěti let.

Věřím, že tento krátký exkurs do programatiky české křesťanské demokracie a evropských křesťanských demokratů ukazuje poměrně jednoznačně, že udržitelný rozvoj je křesťanskodemokratickému politickému myšlení programově velice blízký, ne-li dokonce vlastní. Mám zato, že uvedené příklady jasně demonstrují, že udržitelný rozvoj není nesmyslným bludem, šířeným ekologickými radikály, blouznivými revolucionáři či nezodpovědnými socialisty. Ale naopak zodpovědným přístupem ke světu, k jeho složitým vazbám a skutečnosti, odpovědným přístupem k hospodaření se stvořeným a nám lidem k poctivé správě svěřeným světem. Svůj „výlet“ do programů křesťanských demokratů u nás i v Evropě bych si dovolil uzavřít citací právě z posledně jmenovaného Akčního programu ELS na léta 2004 – 2009: „Tak, jak jsme se snažili spojit trh a solidaritu, svobodné podnikání a sociální spravedlnost do jednoho konceptu sociálně tržního hospodářství, tak chceme nyní spojit ekonomiku a ekologii v konceptu udržitelného rozvoje. A byli jsme mezi prvními, kdo se k tomuto, dnes již obecně akceptovanému, konceptu přihlásili“.

Je Bible protiekologická?

Jan Heller

1. Ohledání tématu:

U nás, tedy v ČR, se takové otázky či taková obvinění ozývají (zatím) jen zřídka. Většina lidí bibli nezná nebo ji zná málo a nezajímá se o ní. Tak ani necítí potřebu s ní, a tím i s křesťanstvím polemizovat nebo bibli nějak vyvracet. Jsme jednou z nejsekularizovanějších zemí Evropy.

Jinde, především v některých zemích západní Evropy a v Americe, je tomu jinak. O bibli se tam ví. Ne že by ji lidé nějak pilně četli a řídili se podle ní. Ale je tam ještě jakousi zásobárnou konzervativních argumentů proti moderně a postmoderně. Lidé tam neprošli husitstvím, a tak většinou nevědí to, co klasicky formuloval prof. Daněk (1885-1946), že „bible je nebezpečná kniha, protože infikuje svobodou vůči každé předposlední autoritě“.

Z toho vyplývá, že to v těchto zemích chodí v leccems jinak než u nás. Také ekologická či přesněji environmentální krize dnešního světa se tam bere – alespoň mezi myslivými lidmi, viz např. bývalého vicepresidenta USA Al Gora – mnohem vážněji než u nás. Mezi západními environmentalisty jsou i někteří, kteří hledají viníky, a tak došli k tomu, že lví podíl na této krizi, na jejím vzniku, mají právě křesťané a bible. Mezi přední představitele takového postoje patří např. významný americký environmentalista Lynn White jr. Rozbořem jeho postoje i polemikou s ním se u nás velmi důkladně zabývá PhDr. Wendy Drozenová, která o této věci píše velkou vědeckou práci. Známe se z ekologické sekce Křesťanské akademie.

I když u nás, jak už jsem zmínil, zůstávají takové otázky zatím jen na okraji zájmu, mám za to, že bychom měli zavčas, a tedy raději předem, se zabývat také touto otázkou. Však nás apoštol napomíná, abychom byli vždy připraveni dát odpověď každému, kdo by nás vyslyšel o naději, kterou máme (1 Pt 3,15). Do této naděje pak patří nepochybně i to, že „veškeré Písmo (nejen) pochází z Božího Ducha, (nýbrž je právě proto až dodnes) dobré k učení, k usvědčování, k nápravě, k výchově ve spravedlnosti“ (2 Tm 3,16), a nevede nás tedy na cestu, na níž bychom svévolně ničili dobré Boží stvoření. Ale ovšem naším úkolem, ba povinností zůstává těm druhým to srozumitel-

Jan Heller (1925) přední český biblista, teolog a religionista, překladatel z hebrejštiny a foiničtiny. Zabývá se především Starým zákonem, náboženskými systémy starověkého Předního východu, věnuje se hebrejštině a semitské sémantice. Je autorem či spoluautorem vědeckých prací i učebních textů. Studoval na Husově evangelické bohoslovecké fakultě v Praze (1945-48) a na teologické fakultě Basilejské univerzity (1947-48). Roku 1951 začal působit na Komenského evangelické bohoslovecké fakultě v Praze. V letech 1966-67 působil jako docent na teologické fakultě Humboldtovy univerzity v Berlíně. Po návratu do Prahy se roku 1968 stal docentem, 1970 byl jmenován profesorem pro obor religionistiky, 1977 pro obor Starého zákona. Zde setrval až do svého odchodu do důchodu roku 1992. V současné době vyučuje na malý úvazek jak na Evangelické, tak i na Katolické teologické fakultě UK.

ně a přesvědčivě vysvětlit. A pokus o to je i hlavním cílem této statě.

2. Argumenty odpůrců:

Je jich ovšem řada, ale zde se omezíme jen na to nejdůležitější. Naši odpůrci poukazují především na souvislost mezi odbájeslovněním či odborněji demytizací přírody, když Písmo popírá její božskost, a mezi jejím zpředmětněním, které je jakýmsi vnitřním, ideovým pozadím i předpokladem ekologické krize. Křesťanství pak tento postoj nebo až program rozšířilo v celé oblasti západní kultury a nepřímo potom i po celém světě vůbec.

To se potom dokládá i řadou biblických statí či míst. Klíčové je tu Gn 1,28: „Podmaňte ji (= zemi) a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe.“ Podobné vydělení člověka z přírody a nadřazení nad ni ukazuje např. také Gn 2,19-20: Bůh přivedl všecko tvorstvo k člověku, aby viděl, jak je nazve. Člověk tedy pojmenoval všechna zvířata i ptactvo i všechnu polní zvěř. – Právo dát někomu jméno je ve starověku zřetelným důkazem nadřazenosti, člověku dal podle Gn 5,2 jméno Bůh sám. – Týmž směrem ukazuje i Gn 9,2: „Bázeň před vámi a děs z vás (potomků praotce Noeho) padnou na všechnu zemskou zvěř i na všechno nebeské ptactvo; se vším, co se hýbe na zemi, i se všemi mořskými rybami jsou vám vydáni do rukou.“ A k tomu možná ještě osudnější pokračování (Gn 9,3): „Každý pohybující se živočich vám bude za pokrm; jako zelenou bylinu vám dávám i toto všechno.“

Od toho pak – říkají kritici Písma – vede přímá cesta k hrozným obětním předpisům, podle nichž se – prý z pověrečných důvodů – obětovalo ve stánku úmluvy či v jeruzalémském chrámu denně obrovské množství zvířat, zvláště beránků.

Souhrnně vzato je prý bible soustředěna jen na člověka a jeho prospěch. Říkali se mu tam vznešeně „spasení“ nebo „vykoupení“, zvířatům to nepomůže. Nopak se zvířatům upírá věčnost (Kaz 3,21): „Kdo ví, zda duch lidských synů stoupá vzhůru a duch zvířat sestupuje dolů k zemi?“ Ba ani Ježíš, laskavý k lidem, nenašel jediné dobré slovo pro zvířata a přírodu. Užíval sice obrazů z přírody jako ilustrací ve svých podobenstvích, ale nikdy nepřiznal přírodě samostatnou hodnotu, nezávislou na jejím užitku pro člověka.

Tak se nelze divit, říkají odpůrci Písma, že se jeho poselství stalo základnou pro rozvoj lidského sobectví a všeho antropocentrismu, vedoucímu k pustošení a ničení přírody. Proti tomu musíme dnes postavit takové myšlení, kde bude ve středu všeho příroda a její prospěch, jinak se nedostaneme dál a budeme jen stále více hubit vše živé a ničit svůj jediný domov!

3. Vyznání viny:

Tato obvinění, to musíme nejdříve přiznat a vyznat, jsou do jisté míry pravdivá. Odbájeslovnění přírody, tedy to, že jí byl odepřen božský charakter, opravdu zbavilo člověka strachu před přírodními jevy a vytvořilo základnu pro její – namnoze

bezbřehou a bezostyšnou – manipulaci. A mnozí křesťané se na tom, že i s dobrým svědomím, horlivě podíleli. Netušili, kam to povede, nebo to možná i tušili, ale nechtěli si to připustit. Tak pluli s proudem. Nepřijali úkol – biblický úkol! – pastýřů stvoření, a tím se zároveň s ostatními stali jeho parazity. Zavřeli oči před tím, že Bůh je Bohem všech, které stvořil, a že on chce, aby se všichni dověděli o jeho lásce. Shrnuť do jedné věty, křesťané spolupracovali a namnoze stále dál spolupracují na zpředměťování přírody, které v ní šíří spoušť a smrt.

Jak je to s Písmem a jeho „protipřírodními“ výroky? I jich mnozí křesťané užívali a užívají (dodávám: zneužívali a zneužívají) k tomu, aby to všechno dělali s dobrým svědomím. Domněle dobrým svědomím. Neptají se, zda-li těmto místům Písma rozumíme správně, ačkoli slavná otázka Filipova „Rozumíš tomu, co čteš?“ (Sk 8,30) by měla patřit k základní výzbroji každého křesťana. Jinak řečeno: konvenční a tradiční pojetí nám tato místa Písma zatemnilo, budeme se muset k nim vrátit a pokusit se o jejich hlubší výklad.

A konečně si musíme přiznat i to, že bible je svým způsobem antropocentrická, soustředěná na člověka a jeho úkoly. Dosadíme-li namísto úkolů výsady, a to mnozí křesťané po staletí dělali a výjimky byly řídce (např. sv. František z Assisi), muselo to dopadnout tak, jak to žel dopadlo. Překroucená či přesněji řečeno deformovaná a redukováná křesťanská zvěst se alespoň ve vztahu k přírodě stala pro mnohé neblahým analgetikem, tišítkem, ale nikoli bolesti, nýbrž svědomí – nebo řečeno s „klasikem“ – „opiem“.

Mohli bychom ještě dále pokračovat na této linii, ale snad to postačí k tomu, abychom nahlédli, že tyto dluhy věčejška a žel namnoze i dneška by nás měly pohnout k tomu, abychom se postavili do předních řad obhájců a ochránců životního prostředí či po křesťansku vyjádřeno pastýřů stvoření, kteří vědí, že neúcta k Božímu stvoření či s Albertem Schweitzerem „úcta k životu“ (totiž celého Božího stvoření) je zanedbávání našeho předního úkolu, a tedy docela prostě hřích.

Dá se to říci prostě: Vinni jsou křesťané, nedobří křesťané, nikoli křesťanství. Ale my jsme křesťanství svou chybnou teorií i neblahou praxí obtížili tak, že teď naši odpůrci už nepřičítají vinu nám, špatným křesťanům, nýbrž křesťanství vůbec.

4. Pokus o odpověď:

Leccos už bylo naznačeno v předchozím odstavci. Asi bude lépe nevycházet hned z jednotlivých veršů či statí Písma, nýbrž vyjasnit nejdříve několik zásadních otázek, týkajících se přístupu k Písmu. To první je tu jeho historická zaklíněnost v době jeho vzniku, tedy ve starověku. To mu nijak neubírá na tom, že jeho poselství je pro nás závažné a zavazující dodnes. Ale jeho forma, představy, jichž užívá, pojmy, s nimiž pracuje, celý jeho způsob vyjadřování je samozřejmě poplatný době jeho vzniku.

Jsou velké rozdíly mezi tehdejší a nynější představou světa i přírody. Tam, kde my dnes vidíme projevy přírodních procesů, řízených příčinností, viděl člověk sta-

rověku – a to zvláště předklasického, tedy předřeckého starověku – soubor živých bytostí, které spolu bojovaly nebo si pomáhaly. Země i nebesa, slunce i měsíc, bouře i déšť byly buď přímo bohy nebo projevy jejich jednání. Otázka „je Bůh?“ vlastně neexistovala, alespoň v nynější podobě. Hlavní problém byl, kdo to vše řídí, kdo je nad tím. A na to odpovídal Izrael ve svém vyznání velmi zřetelně: Jediný Hospodin! A tyto božské mocnosti člověka všelijak podmaňovaly a zotročovaly. Tak další otázka zněla: Kdo nás vysvobodí z krutých rukou nadlidských mocností? Na to odpovídá Nový zákon ujištěním, že to učinil ten, kdo přemohl i toho nejposlednějšího Nepřítele, totiž samu Smrt. V tomto starém pojetí je příroda především jevištěm božského dění, tedy jevištěm mýtu.

Také zvířata jsou pro starověkého člověka něco docela jiného než pro nás: Jsou to sluhové nebo poslové svých božských pánů. Téměř každý bůh starého Orientu má své znakové čili emblémové zvíře. Nejzřetelnější je to v Egyptě, kde bozi mají přímo zvířecí hlavy a příslušná zvířata jsou vtělením těchto bohů. V Mezopotámii sice znaková zvířata jen bohy doprovázejí, ale jsou trvale v jejich službách. Šelmy a dravci jsou poslové bohů zhouby, jiná zvířata, zvláště taková, která mají mnoho mládat, jako zajíc či vepř, jsou ve službě božstev plodnosti. Proto se jedí na pohanských hodech (Iz 66,3), a proto je Izrael jíst nesmí. Mluvit o lásce ke zvířatům by v takových souřadnicích mohlo znamenat doporučovat úctu k jejich božským pánům.

Je pravda, že bible je soustředěna na vztah Boha k člověku a člověka k Bohu, a pak ovšem i na vztah člověka k člověku. To říká i dvojediné přikázání lásky, jak je známe z Ježíšových úst (Mk 12,30-31). Jím ovšem Ježíš shrnuje Starý zákon, protože jde o dva starozákonní citáty, které Ježíš spojil dohromady. Jenže dříve než-li začneme bibli vytykat její soustředěnost na člověka, je třeba zeptat se, komu je určena. Nikoli zvířatům či rostlinám, a také ne andělům či démonům, nýbrž právě člověku. Přesněji řečeno: Je soustředěna na to, aby člověk poznal a vnitřně přijal svůj úkol. To křesťanská tradice více méně vždycky věděla. Opomíjela však často, v čem tento úkol spočívá. Nad tím se musíme zamyslit podrobněji.

5. Úkol člověka

Tento úkol je možno vyjádřit různým způsobem. Klasické vyjádření je v Gn 1,26a, totiž zobrazovat Boha, tedy jeho lásku a milosrdenství, samozřejmě nikoli vzhledem, ale rázem jednání. Komu zobrazovat? Samozřejmě všem Božím tvorům, celému stvoření, které nerozumí lidské řeči, ale může a má být oslovováno činy lásky. Panování nad tvory – a to jsem už jinde ukázal podrobným rozbořením hebrejského znění tohoto místa – pak tu neznámá svévolné zneužívání a ničení, nýbrž držet stráž, aby žádný tvor nepřicházel s nárokem na vlastní božství, ale podřizoval se Božímu řádu. Když se tomuto řádu začne vzpírat, vpouští do celku stvoření zkázu a zmar, jak se to stalo před biblickou potopou (Gn 6,12: všechno tělo porušilo svou cestu na zemi).

Druhý způsob, jak Písmo vyjadřuje základní úkol člověka, najdeme v Gn 2,15: Hospodin postavil člověka v ráji, aby jej obdělával a střežil. Ráj se samozřejmě vzdělává

láskou a střeží sebekázní. Jinak řečeno, úkolem člověka bylo a jest vzdělat tu na celé zemi ráj, a to pro všechny tvory, které Bůh stvořil a postavil na zemi. Shrnuji to obratem, že úkolem člověka bylo a je, aby byl pastýřem stvoření. Tak byl nadepsán i můj zatím nejobsáhlejší příspěvek k této tématice (viz *Universum* 1994 (95), 16, str. 15-67).

Člověk však od svého počátku selhává a tohoto úkolu se odříká, ztrácí ráj, bere život bratru (Gn 4) i bratrům, až jeho svévole posléze ohrožuje celé stvoření – při potopě a dnes v celosvětové ekologické krizi. A tu se Bůh sám znovu zasazuje o život celého tvorstva, jak to ilustruje nejen příběh o potopě, ale i nová cesta – posvěcování života mocí oběti, a tím obnovování řádu stvoření láskou a pokoru až do sebezřeknutí (Fp 27,7). To nám staví před oči obět praotce Noe stejně jako velikonoční beránek při vyjití z Egypta nebo na oltáři ve stánku či chrámu a posléze i úběžník všech obětí a vši obětavosti, obět kříže.

V Novém zákoně se mi zdá nejzávažnější výpovědi k probíranému tématu stat v Ř 8,19-21 o lkajícím stvoření. Nemohu přijmout výklad, že tu jde o lidi. Boží stvoření jsou všichni tvorové, které Bůh stvořil. Proč lká? Protože bylo podrobeno marnosti tím, že mu člověk přestal svědčit o Bohu, a tím mu zakryl výhled k tomu, že život je něco smysluplného a krásného. Napravit to mohou jen ti, které toto plačící stvoření očekává, totiž synové Boží, kteří je svědectvím o Boží lásce, samozřejmě svědectvím života, vysvobodí od služby porušení čili z otroctví zániku, z živoření bez smyslu a cíle, a uvedou do svobody a slávy Božích dětí. Tak rozumím tomuto hlubokému oddílu.

Na okraj této stati: Nemá cenu se přít o to, mají-li zvířata duši. Podle Starého zákona je duše původně životní dutina, naplněná krví. Tu zvířata ovšem mají. Ale taková duše ovšem pomíjí a není automatickou zárukou nesmrtelnosti. Tou je jen Boží moc nebo ještě přesněji jen ten sám, který může umrtvit i obživit (1 S 2,6), nic z nás a v nás.

6. Výtěžek:

Tajemství života je skryto v moci oběti, čili do života – lidského i života všeho stvoření – vede cesta sebezřeknutí a pokory čili trpělivého dokládání nároků a přijímání úkolů. Výsadou nebýt tu pro sebe, ale pro druhé, ať lidi nebo všechny tvory, překračujeme v Boží síle vlastní zmarnění a vstupujeme na cestu toho Života, do něhož nám otevřelo vstup Kristovo vzkříšení.

Všichni, které na této cestě potkáváme, nejsou ani bozi, ani předměty, ale bratři a sestry. To věděl sv. František z Assisi, když mluvil o bratru Slunci a sestře Vodě a když kázal malým bratříčkům – ptáčkům. Jinak řečeno: kyvadlo nám přeletělo na druhou stranu. Objevili jsme, že vesmír není soubor božstev, a to je v pořádku. Ale propadli jsme klamně a pyšné domněnce, že vesmír i vše kolem nás jsou jen předměty a i tak zvaní živí tvorové jsou jen hodně složité stroje. Jedině živí jsme my. Od toho pak je už jen malý krůček k tvrzení: Jedině živý, jediné skutečný jsem jen já, ba JÁ, a všichni ostatní jsou tu kvůli mně a pro mne. Takže si s nimi mohu dělat, co chci. To je cesta do pekla – vnějšně do zpusťování celého světa a vnitřně do úděsné

propasti solipsismu. Ten, kdo nevidí v druhých bratry ani Boha nad sebou, tomu je ovšem vlastní konec zhroucení vesmíru a jsoucna vůbec. A to se pak Pokušitel raduje a Nicota postupuje.

Zjednodušeně řečeno, jsou tu před námi jako by tři možnosti. Ta první je mýtická – vše kolem, všechna příroda je božská. Mám obavu, že některé ekologické skupiny mají za to, že to je jediné východisko. Dokud nezačneme zase uctívat Přírodu jako božskou, nepohneme se z místa. To je návrat do překonané mýtopoetické polohy kyvadla, návrat do života ve strachu a úzkosti, návrat k magickému vidění světa. Tedy cesta neschůdná a neperspektivní.

Druhá možnost, stejně špatná, je to, co vidíme kolem – hrozné zpředmětnění celého Božího stvoření. Z živáčků jsou stroje, bez lásky a naděje, továrna na nicotu. Není třeba to rozvádět, rozkládá se to všude kolem nás. Jak to vzniklo? Kyvadlo přeletělo, když se ztratila láska, vztah a rovnováha.

Ta třetí možnost je to, k čemu nás vede poselství Písma: život ve vztahu, tedy v lásce, která rozpoznává, že nejsme obklopení ani božstvy ani stroji, ale bratry a sestrami, menšími i většími, někdy moudřími a někdy zaslepenými, ale stále bratry a sestrami, abychom se s nimi všichni spojili v jednu píseň k oslavě Boží lásky.

Jak jít za tímto cílem? Není to snadné ani jednoduché, ale pokusím se zdůraznit několik bodů:

- a) proti sentimentalitě solidarita – model velikonoční beránek.
- b) proti využití v okamžiku výhled k budoucnosti, ať té časné (země pro naše vnuky) nebo té věčné (eschatologie).
- c) proti kvantitě (a sklonu mít co nejvíc viz boháč z evangelia!) kvalita – radost z úkolů, z bratří, ze smysluplného života, z nadějného konce.

A v prostém denním životě: nemůžeme nežít na účet druhého, musíme život (rostlin i zvířat) spotřebovávat. Ale měli bychom být bdělí – vědět, že nás to zavazuje k „investicím“ – nést život dál, stát ve službě života. Jen ve službě života vstupujeme do služby Života.

A tak docela nakonec: Je bible protieologická? Je – totiž ta špatně vykládaná. Vykládáme-li ji dobře, tedy tak, jak ona sama chce být vykládána, stává se nám Slovem života a vede nás do Života, tedy je – ovšem že svého druhu – velikým ekologickým „programem“ nebo lépe apelem.

Otištěno: Odborná příloha Koinoie 8/2001

Redakce: KOINONIA (sdílení), Časopis studentů TS CASD, Radvanice 29, 285 06 Sázava

Člověk – Boží správce na zemi

Peter Čík

S postupně zhoršujícím se stavem životního prostředí vystupují problémy ekologie čím dál radikálněji do popředí. V mnoha ohledech se stávají součástí každodenního života. Jako křesťané nemůžeme zůstat neteční a lhostejní k otázkám, které se stávají globálním fenoménem a vyzývají k naléhavému řešení. Staví biblické poselství před člověka nárok odpovědného přístupu vůči svému životnímu prostředí? Tato otázka je nesmírně důležitá, protože některé biblické texty svádí povrchního čtenáře k výkladům, ve kterých je člověk Hospodinem přímo vybízen ke zneužívání životního prostředí.

Jedním ze závažných textů je Boží pověření pro člověka z příběhu o stvoření: „I řekl Bůh: Učiňme člověka, aby byl naším obrazem podle naší podoby. Ať lidé panují nad mořskými rybami a nad nebeským ptactvem, nad zvířaty a nad celou zemí i nad každým plazem plazícím se po zemi.“ (Gn 1,26) V paralelním textu se Boží pověření znovu opakuje slovy: „Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe.“ (Gn 1,28)

Existuje rozsáhlá teologická literatura zabývající se tématem významu Božího obrazu v člověku. V současnosti vidí většina vykladačů význam skutečnosti „být obrazem Božím“ v tvrzení, že člověk je Božím správcem a panovníkem nad ostatním tvorstvem. Tento argument vychází z bezprostředního kontextu biblického textu. Poté, co je konstatováno, že člověk je stvořen, aby byl obrazem Božím, čteme v Gen 1,28 slova požehnání a pověření: „Podmaňte jí a panujte...“ Proto výklad biblického textu připouští, že význam slov „být obrazem Božím“ spočívá v lidském panování nad zvířaty a nad zemí. V jakém smyslu si mají lidé podmanit zemi a panovat nade vším živým?

V biblickém textu Gn 1 se vyskytují dva hebrejské výrazy pro „panování nad živočichy“ a „podmanění si země“. Slovo hebr. KBŠ se vyskytuje v Gn 1,28 ve vztahu k podmanění si země a výraz hebr. RDH na dvou místech v Gn 1,26.28 ve vztahu k panování nad zvířaty.

Základní význam slovesa hebr. KBŠ je „podmanit, podrobit si, podřídit“. Tento výraz má ve Starém zákoně většinou negativní význam, protože odkazuje k ujařmení otroků (2 Pa 28,10, Jer 34,11.16), k fyzickému napadení a zneužití (Est 7,8),

Peter Čík (1967) kazatel sboru Církve adventistů sedmého dne v Mladé Boleslavi. Po vojně se přihlásil ke studiu na Evangelické bohoslovecké fakultě v Praze, kterou studoval v letech 1987-92. Postgraduální studium v Basileji a Londýně v r. 1992-94. Od r. 1995 pečoval o sbory Cheb, Mariánské Lázně, Tachov a od r. 1999 Beroun, Příbram, Dejvice. Vysvěcen byl v lednu 2002. Od r.1998 vyučuje Starý zákon na Teologickém semináři Sázava.

k šlapání, rozšlapání a dupání (Mich 7,19 a Zach 9,15), k vojenskému podrobení obyvatel města (Nu 32,22.29, Joz 18,1). Odvozenina hebr. kebeš je označením podnože u trůnu, na níž byli zobrazeni nepřátelé panovníka. Také i některé egyptské texty popisují faraona jako obraz boha Re, který pošlapává své nepřátele.

Druhé sloveso hebr. RDH se vyskytuje v Qalu 22 krát. Tento výraz má ve staro-zákonním textu jak pozitivní, tak i negativní souvislosti. Základní význam slova je „podmanit si, ovládnout, pošlapat“. Většina výskytů pojednává o lidských vztazích: pán a služebník Lv 25,43.46.53, správce a zaměstnanci 1 Kr 5,30 a 9,23, panovník a ti, kteří jsou pod jeho nadvládou 1 Kr 5,4, Ž 72,8 a 110,2; o vládě jednoho národa nad druhým Lv 26,17, Nu 24,19, Neh 9,28, Ž 68,28, Iz 14,2.6, Ez 29,15 a o vládě špatných pastýřů nad svým stádem Ez 34,4. U Joele 4,13 má výraz hebr. RDH konkrétní význam „šlapání lisu“.

Na základě etymologického výkladu obou hebrejských výrazů se prosazoval názor, který v konečném důsledku vedl ke zpředměťování Božího stvoření a zneužívání životního prostředí. Velikým přínosem v rámci teologické reflexe Gn 1,26-28 je Hellerův výklad, když v silných termínech o podrobení a pošlapání země rozpoznává snahu biblického pisatele o depotencování pohanské sakrality a podrobení země do služby Bohu.

Samotný kontext zprávy o stvoření v Gn 1-2 vede člověka k odpovědnosti vůči stvoření. Člověk byl postaven do zahrady v Edenu, aby jí obdělával a střežil Gn 2,15. Úkolem bylo střežit řád daný Stvořitelem. Poté, co se člověk zpronevěřil svému poslání Gn 3,17, se pro něj stává úkol podmanění země velikým zápasem. V tomto pohledu se ukazují termíny hebr. KBŠ a hebr. RDH v jiném světle.

Termín hebr. kábaš nemůžeme chápat pouze ve smyslu panování, vlády, aniž bychom také nepoložili důraz na funkci péče a udržování dané harmonie a řádu. Není to jen výlučně královský termín.

Z určitého pohledu je sloveso hebr. RDH termínem, který je používán ve spojení s krutostí a násilím. Například v 1 Kr 9,23 hebr. RDH popisuje nucenou otročskou práci, kterou vykonávali Šalamounovi otroci při stavbě chrámu a královského paláce. Přesto ne všechny výskyty výrazu hebr. RDH jsou vyjádřením vladařství ve významu krutého, bezohledného kralování. V Lv 25 je řečeno, že mistr nemá panovat nad svým služebníkem s krutostí. Král je zastánce chudých a slabých Ž 72,2. Termín hebr. rádáh je obecně užíván pro vyjádření odpovědného správcovství. Dokladem toho je i 1 Kr 5,4 (ČEP), kde hebr. rádáh je vyjádřením pokojné vlády krále Šalamouna nad rozsáhlým územím své říše. V kontextu zprávy o stvoření mají slunce a měsíc vládu nad dnem a nocí (Gn 1,16). C.Westermann v této skutečnosti vidí paralelu ve vládě člověka, který má dominantní postavení v živočišné říši nad zvířaty.

Termín „obraz Boží“ je úzce spojen s panováním člověka. Když je obraz Boží v člověku narušen, potom i panství člověka nad stvořením se vymyká z jeho rukou. Biblické poselství Gn 1-2 nepředstavuje člověka, který by byl nadřazen stvoření

jako despotický vládce. V tomto ohledu i myšlení okolních národů Izraele bylo blízké biblickému poselství. Od starověkých orientálních panovníků se očekávalo, že se zasadí o blaho lidí své říše, obzvláště těch nejchudších a nejslabších členů společnosti. Podobně i člověk má pověření, aby panoval nad přírodou a stvořením jako dobrotivý panovník. Být panovníkem neznamená zneužívat stvoření a životní prostředí ke svému vlastnímu prospěchu, ale být rozumným Božím správcem na zemi. Svět je v první řadě sférou Božího panství a člověku náleží úkol spravedlivého a moudrého správce.

Otištěno: Odborná příloha Koinoie 8/2001

Redakce: KOINONIA (sdílení), Časopis studentů TS CASD, Radvanice 29, 285 06 Sázava

Rozhovor s Jiřím Nečasem

Jan Mamula

Jaké je žhavé téma v ekologické sekci České křesťanské akademie?

Řekl bych spíše stále aktuální, jež se vztahuje ke každé době: vděčnost za stvoření. Jsme inspirováni pravoslavnou praxí, ekologickou křesťanskou enviromentální sítí a konec konců i evangelickou tradicí slavení díkůvzdání. Vyzýváme různé skupiny křesťanů k tomu, aby během podzimu slavili ve svých komunitách den vděčnosti za stvoření.

Říkáte, že církve mohou slavit, ale co nějaké konkrétní aktivity?

Ze slavení mohou vycházet další věci. Samozřejmě je potřeba podle místních podmínek dělat leccos konkrétního. Rozhodně by bylo vhodné navzájem se posilovat v přijetí praxí, které se už leckde rozšiřují: tedy třídění odpadu, šetření teplem, nejedzt zbytečně autem, preferovat hromadnou dopravu, popřípadě pěší chůzi. Pokud je to možné, vybírat co nejméně škodlivé prací prostředky, neprát zbytečně často, všechno dělat s rozmyslem. Také nepoužívat zbytečně různé nevratné obaly. Když se například pořádá nějaké setkání, nepoužívat umělohmotné obaly pro jedno použití, ale obětovat čas mytí nádobí. Při něm si můžeme povídat a nemusí to být čas ztrátový. Těch drobností je poměrně dost a je literatura, kde najít radu. Promítnout šetrnost do praxe v našich sborech, ale i usilovat o to, abychom si jako jednotlivci dovolili jít proti proudu, proti běžné praxi, která je motivována především pohodlím a materiálním ziskem. Snažit se zacházet s Božím stvořením moudře a šetrně.

Není ekologie nové zákonické náboženství?

V zásadě není, ale může se jím stát, což nakonec není jen problém ekologie. Cokoliv člověk dělá, lze nějak korigovat zdravým rozumem, dobrou vůlí a pro nás křesťany platí dívat se na všechno pod zorným úhlem Písma.

Jak se vám daří bránit křesťanství vůči námitkám New Age?

Dnes se s nimi nijak často nesetkávám. Ale existují, přišel s nimi už Llyn White ve své známé studii Historické kořeny naší ekologické krize (Science, 155, 1967), kde říká, že křesťanství může za ekologickou krizi. Veškeré tyto námitky ale nakonec směřují zase proti špatné teologii. Snad nejčastěji citovaný verš je Jan 3,16: „Tak Bůh miloval svět (...)“. Boží láska je výchozí a příchod Ježíše Krista i jeho

Jiří Nečas (1944) vystudoval Matematicko-fyzikální fakultu, nyní pracuje jako programátor a je laickým kazatelem v Českobratrské církvi evangelické, členem výboru Ekologické sekce České křesťanské akademie a členem Společnosti pro trvale udržitelný život.

obět se vztahuje k celému světu: kosmu. Jakákoli nadměrná exploatace je protibiblická a protikřesťanská.

Ekologové přísahají na trvale udržitelný rozvoj, ale jsou i zákony entropie. Svět je tak jako tak konečný a vykoupení mu není vlastní. (JN mě opravuje, že jejich společnost je pro trvale udržitelný „život“!)

Mnoho otázek z fyzikálního hlediska zůstává ještě otevřených, každopádně je pravda, že procesy v materiálním světě jsou jednosměrné. Entropie se nezmenšuje, ale roste. Dalo by se říci, že z tohoto hlediska je pojem trvalé udržitelnosti nakonec jakýsi nesmysl. Na druhé straně, jestliže si tyto stavy představíme jako dlouhodobě trvající, už to nabírá jiný rozměr. Jde spíš o to, aby člověk zbytečně svým počínáním růstu entropie nepomáhal, resp. nepůsobil větší degradaci fyzického světa, než je nezbytně nutné.

Má tedy civilizace lidí smysl, když po ní zůstávají odpadky a zničený prales?

Věřím, že zůstává po nás lidech více. Pán Bůh nás postavil do tohoto světa, a víme, že jemu na něm záleží. Máme jej poznávat rozumem a máme se určitým způsobem na tomto světě chovat a s prostředím zacházet. Pán Bůh postavil člověka do světa, aby o stvoření pečoval a střežil je. Jednak úkol být pastýřem, což zdůrazňuje profesor Heller, a na druhé straně vzájemné obohacování tím, že stvoření existuje a je pro nás darem. V tom se realizuje Boží vůle. Myslím, že o smysluplnosti nemůže být pochyb.

Jak jste se jako matematik a fyzik dostal k ekologii?

Fyzika je přírodní věda a záležitost nevratnosti procesů mě začala zajímat i ve vztahu k biblickému svědectví. A vědomí, že přírodní věda studuje ten svět, který Pán Bůh stvořil a o němž čteme v Písmu, mě vedl k hlubšímu zájmu o to, jak jej zachovat i jak se chovat. Myslím si, že aktivní křesťan musí nějak vstoupit do dimenzí etiky – a otázka vztahu k životnímu prostředí je záležitost etiky. Po roce 1989 jsem dost váhal mezi aktivitami v oblasti školství nebo v oblasti životního prostředí. Nakonec z různých důvodů zvítězilo to druhé.

Kde byste doporučoval zájemcům hledat nebo studovat?

Těm, kdo bydlí v Praze, doporučím kontaktovat Českou křesťanskou akademii. Tam se spíš orientujeme na otázky teologicko-etické. Jde nám o to promítnout vztah k životnímu prostředí do pokání, nového života. Pokud žijete v oblasti Prachaticka nebo Náchodska, tam působí organizace A. Rocha – Křesťané chrání přírodu. Ta je evangelikálně orientovaná a má sesterské organizace v Portugalsku a především v Anglii. Věnuje se praktické ochranářské činnosti. Určitě existuje řada jiných křesťanských aktivit. Kromě toho existuje i dobrá literatura, v češtině třeba před

několika málo lety vyšla nádherná knížka dr. Pavla Nováčka, Chválí tě sestra země. Doporučuji také knihy a články prof. H. Librové a prof. E. Koháka.

Jaký je váš názor na ekoterorismus?

Použít takové „nenásilné násilí“, kde se nikomu neublíží, aby se prosadila jednoznačně dobrá věc, stojí za to. Ale některé akce na mě skutečně dělají dojem, že jsou vyprovokovány někým, komu vůbec nejde o věc, ale o prosazení materiálních ekonomických zájmů. Mezi mnoha přáteli jsem s tím narazil, ale domnívám se, že i temelínské demonstrace jsou tohoto charakteru. Jaderná energie je nebezpečná, jistě, ale ta fosilní? Energetika – ať už je založena na uhlí nebo na naftě – je také nebezpečná. Uhlí je např. také radioaktivní a vede k růstu koncentrace oxidu uhličitého, což je celkem neoddiskutovatelná globální hrozba.

Jak vy sám žijete svou ekologii?

Choulostivá otázka, protože člověk sám sebe nemůže objektivně posoudit. Mám celkem čisté svědomí před svými názory a před tím, co propaguji, pokud jde třeba o používání osobní dopravy. Auto nemám, snažím se hodně chodit pěšky nebo hromadnou dopravou. Vím, že dost nakupuji potraviny (jogurty) v umělohmotném balení, což mně na sobě samém vadí. Snažím se skutečně neplýtvat energií, ale přitom si uvědomuji, že člověk sám je velice často nucen do určitých vzorců, jež jsou dány okolím. Na pracovišti například naprosto nemá možnost ovlivnit topení; v paneláku, kde není regulace v jednotlivých bytech, nemá možnost spotřebu ovlivnit. Může protestovat, ale zase proti sobě popudí toho teplomilného. Je to složité, ale nemělo by se to vzdávat a měli bychom se snažit o minimalizaci různých ztrát. Pánu Bohu opravdu na jeho stvořitelském díle záleží, Pán Ježíš Kristus přišel, aby obnovil celé stvoření. Chceme-li ho následovat, tak je potřeba jeho vztah k celému stvoření přijmout a skutečně se vším kolem nás zacházet jako s něčím, na čem Bohu záleží. Umět přijímat věci jako dary, a ty se nezahazují. Dary se opečovávají a velice moudře využívají.

Otištěno: Český Bratr, 79/2003, Evangelický časopis, který vydává synodní rada Českobratrské církve evangelické

Redakce: Český bratr, Jungmannova 9, p. příhr. 466, 111 21 Praha 1, tel. 224 999 236, www.srce.cz

Udržitelný rozvoj – snaha o centrální plánování nebo nová ideologie?

Miroslav Škaloud

Poslední dobou se šíří v rozličných textech a proklamacích pojem „Udržitelný rozvoj“. Stává se nejen součástí většiny „dobře strukturovaných“ politických projevů týkajících se perspektiv, ale stává se i součástí evropské frazeologie. Za použitím tohoto slovního spojení se skrývá rozsáhlá a málo přehledná směs nejrozumnějších zájmů. Protože je to pojem dostatečně obecný a nejasný, lze jím zdůvodnit většinu různých požadavků počínaje regulacemi až po využití veřejných rozpočtů pro financování čehokoliv. Při jeho používání se již mnohdy ztrácí spojitost s jeho původním významem, kdy reprezentoval doktrínu vyčerpání zdrojů.

Pojem „udržitelný rozvoj“ se zrodil ve Světové komisi pro životní prostředí a rozvoj při Organizaci spojených národů. Tam představoval koncept „rozvoje, který uspokojuje dnešní potřeby, aniž by bylo ohroženo uspokojování potřeb budoucích generací“.

[World Commission on Environment and Development, *Our Common Future* (Oxford University Press, 1987), str. 8.]

Při podrobnějším pohledu na tento koncept nelze než souhlasit s řadou kritik, které dokazují, že jeho východiska i závěry jsou nesprávné, že reprezentuje jistou ideologii (která se opírá o doktrínu vyčerpání zdrojů) a kterou lze dobře použít při zdůvodňování regulací ve společnosti. (např. M. Hampl „Vyčerpání zdrojů – skvěle prodejný mýtus“ vydaného v CEP v únoru 2004, nebo Jim Peron „Omyl „trvale udržitelného rozvoje“. V *Ideas on Liberty*, magazínu vydávaném americkou nadací Foundation for Economic Education. Přeložil Petr Mach /vyšlo v *Laissez Faire*, září 2003/)

Takto formulovaný koncept neodpovídá na základní otázky, které s sebou nese - neříká, jaké zdroje mají být udržovány, neříká, pro koho by měly být udržovány, neříká, jak dlouho mají být udržovány. Pouze předkládá nepodložená tvrzení a volá po centralizované státní regulaci ekonomických zdrojů, a to nejlépe v celosvětovém

Miroslav Škaloud (1948) senátor. V roce 1968 byl přijat na matematicko-fyzikální fakultu Univerzity Karlovy. V roce 1974 ukončil studia na MFF UK v Praze, obor teoretická fyzika. Po listopadu 1989 se podílel na vzniku Občanského fóra v Praze 5 na Smíchově, v roce 1991 na vzniku Občanské demokratické strany. V komunálních volbách v roce 1998 byl zvolen starostou Městské části Praha 5. V senátních volbách, v roce 2002 byl zvolen senátorem za obvod č. 21.

měřítku. Pod domnělým rizikem vyčerpání zdrojů a ohrožení životního prostředí, vznikají požadavky na omezování výroby a spotřeby a na brždění růstu. Svědky falešných předpovědí jsme byli již mnohokrát. Podle slavného britského ekonoma Thomase Malthuse (1766-1834) mělo lidstvo již před desítkami let vyhynout hladu. Podle předpovědi „Limitů růstu“*) mělo lidstvo mít dnes například již zcela vyčerpané zásoby zlata a mělo být blízko vyčerpání stříbra a mědi. Po dvaceti letech pokračující těžby uvedených zdrojů se jejich aktuální disponibilní objem pro lidstvo dokonce zvýšil. Stejně tak se za tu dobu ani nezastavil hospodářský růst, a to ani přes pokračující explozivní růst populace.

*) kniha *Limity růstu* z roku 1972 sepsaná na objednávku Římského klubu, mylně předvíдалa v horizontu několika desítek let vyčerpání zdrojů některých klíčových surovin.

Tento koncept nebere v úvahu růst lidského poznání a technologického pokroku a skutečnost, že lidské poznání samo zdroje vytváří. Růst lidského poznání umožňuje dlouhodobě jak pokles nákladů na těžbu daného zdroje, tak i pokles nákladů na hledání jeho zásob. Navíc je to právě růst lidského poznání, který umožňuje hledání náhrad za existující zdroje.

Zastánci Teorie udržitelného rozvoje, kteří vycházejí vstříc apokalyptickým ekologickým hnutím, neberou v úvahu úlohu cen a tržních motivací, které znemožňují, aby jakýkoliv poptávaný zdroj byl vyčerpán. Krize na neregulovaném trhu obsahuje vždy zárodek svého vlastního vyřešení.

Výjimku vnáší pouze státní či veřejné vlastnictví, které bývá často spíše příčinou problémů se zdroji nebo ekologických problémů než lékem proti nim. Problémy jako je nadměrný rybolov, odlesňování, znečištění ovzduší, kontaminace podzemních vod, skládky toxických odpadů, znečištění vody, se vždy týkají veřejného majetku. Jelikož jsou tyto zdroje ve vlastnictví státu, ve správě mnoha lidí, žádný jednotlivec není stimulován, aby o ně pečoval.

Naplnění vize „udržitelného rozvoje“ by vedlo k technologickému zaostávání, k riziku plýtvání a ke snižování životní úrovně. Vynucené restriktce spotřeby by podvázaly technologické inovace. „Správná“ nastavení materiálových regulací před pár desetiletími by mohla zabránit rozvoji optických vláken, mobilních telefonů a internetových technologií. V důsledku by bylo i dnes ke komunikaci stále potřeba obrovské množství mědi a papíru. Vzpomeňme si také jak se v komunistických zemích plýtvalo s energií, protože tam výroba a výzkum na žádné cenové signály nereagovaly a žádné cenové signály nesměřovaly ani vůči spotřebitelům. Vynucené omezování spotřeby by snížilo naši životní úroveň i životní úroveň následujících generací za účelem uchování zdroje, který budeme potřebovat stále méně a který možná jednou nebudou lidé potřebovat vůbec.

Skutečné limity růstu lidstva spočívají v násilí a nesvobodě, tedy v chování člo-

věka k člověku, nikoli v chování člověka k přírodním zdrojům.

Ke konceptu „udržitelný rozvoj“ pak byla v r. 2002 přidána nová dimenze, která se týká integrace ekonomické, environmentální a sociální politiky. [Johannesburg - „Summit o udržitelném rozvoji“ 26.8.2002].

Dalo by se pochopit, že se jedná o zdůraznění kompromisu mezi těmito oblastmi. Ke kompromisům zde ale dochází neustále (při projednávání zákonů, při rozdělování státního rozpočtu a pod.). Hospodářství samo je spoutáno mnoha pravidly a regulacemi, a to zejména sociálními a ekologickými. Proto je takovéto spojení nic neříkající a zbytečné. Lze v něm spatřovat spíše politickou proklamaci, která může znít různým zájmovým skupinám přívětivě. Kdo by nechtěl lepší životní prostředí a sociální podmínky. Záměry by však měly mít své priority. Domnívám se, že pro většinu obyvatel je prioritní zaměstnanost, výše reálné mzdy a v Praze např. navíc dostupnost bydlení. A zde je generátorem hodnot zejména hospodářství. S růstem produktivity pak mohou být bohatší i sociální programy. Nikoliv naopak. Dáme-li prioritu hospodářství, pak na tom získá také životní prostředí. Dostupná fakta nasvědčují, že spotřeba zdrojů a stupeň znečištění ovzduší, vody a půdy prudce klesá u států s rozvinutým tržním hospodářstvím, a to navzdory (nebo spíše právě díky) tomu, že jejich ekonomický růst pokračuje.

Pozoruhodná je posedlost výrazem „udržitelný rozvoj“ a množení se jeho mutací. Jako by vládní úředníci při sepisování koncepcí našli zalíbení v novém neurčitém výrazu, kterým lze vyplnit prostor pro konkrétní vize, které se nedostávají, nebo demonstrovat konformnost s dnes dominujícím „evropským“ myšlením a frazeologií.

Kromě již klasického výrazu zavedeného na summitu v Riu „udržitelné vzorce výroby a spotřeby“ a „míra udržitelnosti z hlediska životního prostředí“ se objevují stále nové odvozené.

Např. ve vládním dokumentu „Koncepce směřování České republiky v rámci Evropské unie na léta 2004 až 2013“ (ve vládě 11. února 2004 na vědomí) lze nalézt jedenáct nových mutací tohoto pojmu: udržitelný rozvoj a prosperita, dlouhodobě udržitelný hospodářský růst, udržitelný růst, udržení harmonických vztahů mezi všemi skupinami, udržitelného hospodaření v lesích, udržitelného využívání území, udržitelnou spotřebu a výrobu, udržitelného veřejného penzijního systému, udržení zaměstnání, udržení autonomní role Evropského sociálního fondu, udržení finanční rovnováhy zdravotnického systému.

V jiném materiálu „Střednědobá koncepce sociálního a ekonomického rozvoje“ (zpracované pro vládu Radou vlády pro udržitelný rozvoj v prosinci 2003) je další generace výrazů: udržitelný rozvoj zemědělství a venkova, obhospodařování lesů udržitelným způsobem, udržitelný rozvoj dopravy, udržitelný počet personálu

v armádě, trvale udržitelný růst v ekonomické oblasti.

Předvojem při nadužívání tohoto výrazu a jeho tvůrčím zpracováním se mohou chlubit zejména organizace nevládní: např. – „zajištění trvalosti politiky trvalé udržitelnosti“ [v závěrech fóra pro udržitelný rozvoj MHMP 10.5.2004] nebo Manifest „Svoboda a udržitelnost“ [Dejmal, Keller, Kohák 23.9.2003].

Netvrdím, že je svět řízen jen ekonomickými motivy a neprosazují to, aby byl řízen jen těmito motivy. Je řízen všemi možnými motivy, na které si jen vzpomene-
te. Pokud jde o ekonomické motivy, ty jsou přece vydatně omezovány zákony regulujícími podnikání a zákony nastavujícími pravidla pro vztahy mezi zaměstnavateli a zaměstnanci, tedy i sociálními pravidly. To je zcela přirozený vývoj a odráží právě uplatňování různých zájmů ve vývoji společnosti.

Dalo by se na první pohled pochopit, že při zdůrazňování integrace mezi hospodářstvím, životním prostředím a sociálními záležitostmi se jedná o zdůraznění kompromisu mezi těmito oblastmi. Ke kompromisům zde ale dochází neustále (při projednávání zákonů, při rozdělování státního rozpočtu, při tvorbě územního plánu v obcích a pod.). Hospodářství samo je neustále spoutáváno mnoha pravidly a regulacemi, a to zejména sociálními a ekologickými. Proto je spojení „udržitelný rozvoj“ nic neříkající a zbytečné. Lze v něm spatřovat spíše politickou proklamaci. Proč v tom vidím politickou proklamaci? Jde totiž o pojmy, kterými nikomu neublížíte a jsou intuitivně akceptovatelné. Proč k této triádě např. nepřidat také pojem bezpečnost. To je oblast, která představuje pro většinu obyvatel jedno z prvních míst jejich zájmu. Zdůrazňování tohoto pojmu je ale pro populistické politiky nepřijemné, protože zde by museli více vyjavit své ideologické představy a případně své záměry konkretizovat. Zde ale ve veřejnosti již nepanuje taková shoda a tento pojem nelze použít tak snadno coby výplň projevů nebo při zlepšování obrazu vlastního, nebo svého uskupení. Totéž se týká i jiných oblastí, které se v různých obdobích stávají pro většinu prioritami.

Nemám v úmyslu vyjadřovat se k neomezené spotřebě a konzumu, cílem je sdělit, že pokud chcete řešit vážné problémy je zapotřebí mít jisté priority, všeobjímající snaha dosáhnout všeho a všem vyhovět znamená, že se nebudete ani obtěžovat sdělit, jak toho chcete dosáhnout, protože to ani nepůjde a budete se uchylovat k obecným a povrchním frázím, které se dobře poslouchají. Příkladem může být tzv. Lisabonský proces – konkurenceschopnost, zaměstnanost, sociální soudržnost, udržitelný rozvoj ... (z materiálů EU: „Vedoucí představitelé EU na své schůzce v Lisabonu stanovili ambiciózní cíl proměnit EU během příštího desetiletí v nejkonkurenceschopnější a nejdynamičtější ekonomiku světa založenou na znalostech a schopnou trvale udržitelného růstu, s více a lepšími pracovními místy a větší sociální soudržností) - Výsledky jsou jasné – nula, nebo ještě hůře propast se ještě více prohloubila (viz zpráva expertů pod vedením bývalého nizozemského premiéra

W. Koka, která byla 3. 11. 2004 prezentována v Bruselu, o které tento týden proběhla řada zpráv v médiích). Takovýmito obecnými frázemi jsou evropské dokumenty charakteristické.

Co je těmi prioritami pro většinu obyvatel? Každý má jiné priority, ale domnívám se, že statisticky nejvýznamnější je, alespoň u nás a nyní, požadavek na zaměstnanost, výši reálné mzdy, bezpečnost atd. Samozřejmě, že zde je v řadě např. i požadavek na zdravé životní prostředí atp. To že si přiznáme tyto priority a začneme řešit to nejdůležitější v první řadě ale neznamená, že ostatní požadavky odmítneme. Stávající systém projednávání zákonů, územních plánů apod. to zajišťuje. Časem se mohou stát prioritními jiné oblasti.

Uvedený termín „neomezená spotřeba a konzum“ je používán v médiích v různých souvislostech. Může to být např. budování supermarketů, výstavba silnic, způsob projednávání veřejných staveb, rozdělování prostředků státního rozpočtu a obcí, odpady, ... a z hlediska celosvětového pak např. kácení pralesů v Brazílii, lov mořských živočichů, skleníkové plyny atp. Těch významů příliš na to abych je zde diskutoval najednou. Co mohu říci nyní obecně je, že např. nikdo z té armády půl milionu nezaměstnaných v ČR a jejich rodin asi „neomezenou spotřebou a konzumem“ neoplývá, naopak. Pokud budeme chtít jejich situaci zlepšit, pak pozvednutím hospodářské činnosti (se všemi již dosaženými regulacemi) i s tím, že někdo bude mít tu spotřebu větší, než-li si myslíte, že by měl mít. Vymezování té správné spotřeby se děje pomocí standardních regulačních postupů, jako jsou zákony, vyhlášky apod. Jestli chcete regulace větší, musíte je umět prosadit v politické soutěži.

Existuje množství požadavků společnosti, které vyžadují další prostředky. Bez zvýšení produktivity, a jako vedlejšího produktu i spotřeby, není možné je více podporovat. Jedná se o celou řadu oblastí počínaje zdravotnictvím až po obranu. Jenom nové postupy, zařízení, přístroje a léky ve zdravotnictví vytvářejí neustále se zvyšující poptávku po prostředcích na jejich proplácení a navíc velmi osobně a lidsky motivovaných a tedy i mediálně i obecně přijímaných. Zvýšená produkce, produktivita, výkon, indukuje i vyšší spotřebu, tato spotřeba na druhé straně může snahu o vyšší produktivitu a výkon stimulovat. Takže - chcete-li např. více prostředků do zdravotnictví, budete muset strpět i vyšší konzum.

Jsou i jiné cesty jak „konzum“ snížit, ale o těch byste asi mnoho obyvatel nepřesvědčili. Šlo by jít např. cestou nižších standardů bezpečnosti, zdraví, léků, zdravotní péče, v předpisech pro výstavbu atp.

Dalším cílem je sdílet, že dnes je velmi populární hrát si se slovy s obecným významem a schovávat za ně vlastní zájmy. Nemám nic proti prosazování zájmů kýmkoliv, vadí mi jejich maskování za obecnými výrazy bez významu.

1) Jedním z těchto zájmů je snaha prosadit své socialistické vidění světa a vnitřní přesvědčení, že větší regulace je vždy prospěšnější, než-li ponechání občanům co nejvíce svobody pro samostatné rozhodování.

Když sledujete, co všechno se dá odůvodnit formulkou „udržitelný rozvoj“ a jde te do konkrétnějších návrhů, které jsou poté zmiňovány, najdete spoustu návrhů na nesmyslné regulace – např. návrh zákona o „udržitelnosti cestovního ruchu“. Našel jsem jej na stránkách „společnosti pro krajinu“. Tento návrh se vydatně zaštiťuje udržitelným rozvojem. Podle návrhu by opět někdo (další úředníci, úřady) musel sledovat a vyhodnocovat: stav, vývoj a dopady cestovního ruchu, evidenci zařízení cestovního ruchu, včetně jejich kapacitní velikosti a využití ubytovacích kapacit, evidenci počtu a rozmístění objektů individuální rekreace, vývoj počtu a struktury návštěvníků, ukazatele stavu, vývoje a dopadů cestovního ruchu podle nějakého předpisu a tabulky, zjišťovat únosné kapacity území jednotlivých zón cestovního ruchu v různých časových jednotkách, sledování míry naplňování této únosné kapacity v průběhu sezóny a měsíců mimo sezónu atd.

Jinou oblastí jsou např. komunikační dokumenty EU. V Akčním plánu environmentálních technologií pro Evropskou unii „Stimulující technologie pro udržitelný rozvoj“ (Sdělení Komise Radě a Evropskému parlamentu) najdete akcentování např. takových konceptů jako „senzibilizace spotřebitelů a podnikatelů“ nebo „sociální odpovědnost podnikatelů“.

Někde jsem četl, že „udržitelný rozvoj“ s integrovanými politikami je v podstatě ideologií evropského socialismu či sociáldemokratismu. To mi připadá v řadě situací velmi případné.

2) Dalším zájmem může být zájem na získání většího vlivu pro ministerstvo životního prostředí (které by se chtělo stát součástí nadresortního systému strategického řízení) a na obnovení centrálního plánování. Svědčí o tom následující:

Vláda si nechala vypracovat „Strategii pro udržitelný rozvoj České republiky“. Tento dokument byl 10. 5. 2004 posouzen Fórem Rady vlády pro udržitelný rozvoj s následujícími výstupy:

- Fórum považuje Strategii za jeden z nejvýznamnějších nástrojů strategického řízení společnosti. Pro jeho uplatnění je nezbytné vytvořit podmínky a pravidla tak, aby veškeré resortní i jiné strategie a politiky byly nadále v souladu se Strategií a tedy s principy trvalé udržitelnosti.
- Strategie by měla být nástrojem nově utvářené strategické dimenze řízení země.
- Strategie by měla být závazná pro veškeré centrální resortní, krajské a samosprávné strategické dokumenty.

3) Jiným zájmem může být získání politického vlivu. Může o tom svědčit např. i formulace z výše uvedeného Fóra: veškerá rozhodnutí vlády i Parlamentu by měla být posuzována z hlediska strategie trvalé udržitelnosti, z hlediska udržitelnosti

rozvoje (kdo však bude rozhodnutí parlamentu posuzovat - vláda?? nějaká instituce?? občanská sdružení /která napomáhala tento dokument připravovat/??)

4) Jiným zájmem může být prosazování osobních zájmů při stavebních aktivitách jiných osob. Podpora zájmů ať již oprávněných, či neoprávněných (např. na nezměnné okolí, na nezastínění, na urbanistickou jednotu, na výšky staveb ...) s využitím spojení „udržitelný rozvoj“ získává víc na mediální váze a obecnější rozměr a je lépe mediálně prodejná.

Jaké jsou další důvody pro inflaci tohoto nic neříkajícího slovního spojení

1) Každý, kdo potřebuje zastřešit nějakou nesourodou prezentaci obecným pojmem, může vždy použít termín „udržitelný rozvoj + něco“.

Viz např.: Mezinárodní konference „Učitel a vzdělávání pro udržitelný rozvoj“, nebo semináře: Regionální plánování, udržitelný rozvoj a strukturální fondy, Udržitelný rozvoj a energetické systémy, Význam přeshraniční spolupráce pro udržitelný rozvoj, Trvale udržitelný rozvoj v průmyslu, Týmová iniciativa pro místní udržitelný rozvoj ...

2) Jinými důvody pro používání pojmu „udržitelný rozvoj“ bez skrytých zájmů může být přirozená intuitivní a pozitivní snaha měnit svět k lepšímu (např. ochrana krajiny, snižování dopadů dopravy, ...). Pojem „udržitelný rozvoj“ zde může být pro tuto snahu a pro mnohé vhodným symbolem. Žonglování s tímto výrazem bez významu ale může také vést k tak obskurním formulacím jako např.: „právo na udržitelný rozvoj by mělo být základním právem všech živých i neživých tvorů, mělo by být uvedeno v Základní listině lidských práv“ [Konference o udržitelném rozvoji Praha 2002, MHMP]

3) Mezi další důvody pro používání tohoto pojmu může být snaha některých politiků o nalezení nějaké společné vize, nebo společného zájmu např. pro EU nebo pro stát, dostatečně obecného a intuitivně přijatelného. Fakticky tím ale hledají jakousi státní doktrínu, která do budoucna bude integrovat sociální i hospodářskou politiku. Tím ale fakticky útočí na jeden ze základů demokracie. Spor o váhu hospodářských, sociálních a jiných akcentů by měl být, v rámci zachování demokracie, vždy věcí volné soutěže politických stran.

4) Mnozí intelektuálové, filosofové a politologové mají k dispozici nový poměrně obecný pojem, který jim umožní se realizovat a nad kterým mohou dostatečně dlouho mudrovat a sprádat netušené souvislosti.

Na závěr

Osobně chci, aby se svět řídil zájmy prosazovanými v demokratické soutěži a pokud možno prosazovanými i věcnými argumenty, nemaskovanými za obecné fráze.

„Svobodná lidská společnost je místem komplikovaného střetávání nejrozumnějších zájmů a funguje na základě kompromisů. Může prosperovat pouze tehdy, umožní-li lidem svobodně žít tak, jak si většina z nich přeje. Nikdo v ní nemá patent na pravdu, nikdo nemá právo přikazovat jiným, co mají, mohou či musejí, pokud k tomu nemá demokratický mandát ostatních.“ [V.K.]

Závěr je takový, že pokud bude stát bohatý, může být i více čistý. Jak životní úroveň roste, společnost přisuzuje kvalitě životního prostředí vyšší hodnotu. Ekologická prosperita je luxus, který si mohou dovolit jen vyspělé země. Ekonomický růst nám poskytuje životní styl, jenž je nejen pohodlnější, ale i příznivější. A právě tato prosperita je motorem, který podporuje naše ekologické vědomí. Měli bychom na ekonomický růst pohlížet ne jako na nepřítele, ale jako na podstatnou část naší schopnosti vypořádat se s takovými kritickými problémy, jako je znečištění životního prostředí. [Jo KWONG]

Zveřejněno na webových stránkách www.skaloud.net,

Ztracené bohatství národů

Partha Dasgupta

Výraz udržitelný rozvoj je běžný, avšak ekonomičtí komentátoři nenabízejí žádné vodítko pro to, jak máme posoudit, zda hospodářský rozvoj státu je opravdu udržitelný.

Proslulá zpráva komise Gro Harlem Brundtlandové z roku 1987 definuje udržitelný rozvoj jako „rozvoj, který naplňuje potřeby současnosti, aniž by ohrozil schopnost budoucích generací naplnit své potřeby“. Každá generace tedy má v závislosti na celkovém počtu obyvatel odkázat nástupnické generaci přinejmenším tak velkou produkční základnu, jakou zdědila. Jak má ale generace posoudit, zda za sebou zanechává přiměřenou produkční základnu?

Nejen národní produkt

Ekonomové tvrdí, že správným měřítkem produkční základny hospodářství je bohatství; to nezahrnuje jen průmyslová aktiva (budovy, stroje, silnice), ale i „lidský“ kapitál (znalosti, dovednosti, zdraví), přírodní kapitál (ekosystémy, nerosty, fosilní paliva) a instituce (vláda, občanská společnost, právní řád). Vývoj je udržitelný, zachová-li se poměr bohatství v celém hospodářství k počtu obyvatel. Na růst bychom tedy měli pohlížet jako na růst bohatství, ne jen hrubého národního produktu.

Mezi těmito dvěma úhly pohledu je veliký rozdíl. Existuje bezpočet okolností, za nichž hrubý národní produkt (na hlavu) ve státě roste, ačkoliv jeho bohatství (na hlavu) klesá.

Tyto okolnosti zahrnují růst trhů v určitých třídách zboží a služeb (produkty náročné na přírodní zdroje), provázený nedostatkem trhů a kolektivních politik podporujících přírodní kapitál (služby ekosystémů). Vzhledem k tomu, že globální environmentální problémy často způsobují další namáhání základů přírodních zdrojů v chudých zemích světa, růst hrubého národního produktu v bohatých státech může vyvíjet negativní tlak na bohatství chudých.

Samozřejmě, situace, kdy národní produkt roste, zatímco bohatství ubývá, nemůže trvat věčně. Jestliže ekonomika rozežírá svou produkční základnu, aby zvýšila současnou produkci, národní produkt nakonec také klesne, pokud se politika nezmění tak, aby se bohatství opět začalo hromadit.

S použitím údajů Světové banky o znehodnocování mnoha přírodních zdrojů na

Partha Dasgupta (1942) vyučuje ekonomii na Cambridgeské univerzitě a je vědeckým členem St. John's College v Cambridgi. Jeho poslední kniha nese název Lidský blahobyt a přírodní prostředí. Specializuje se především na studium rozvojových ekonomik, environmentální otázky a otázky přírodních zdrojů.

národní úrovni ekonomové odhadují, že ačkoli na indickém subkontinentu hrubý národní produkt na hlavu v posledních třiceti letech rostl, bohatství na hlavu poněkud ubylo. V poměru k populačnímu růstu degradaci přírodního kapitálu nevynahradyly investice do fixního kapitálu, znalosti a dovednosti ani zdokonalení institucí.

V subsaharské Africe poklesl jak produkt na hlavu, tak bohatství na obyvatele. Ekonomové též zjistili, že v nejchudších regionech (v Africe a na indickém subkontinentu) ztrácely bohatství na obyvatele rychlejším tempem ty oblasti, které zažívaly nejvyšší populační růst.

Ekonomiky Číny a zemí Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj naopak rostly v obou parametrech. Země OECD dokázaly úpadek přírodního kapitálu víc než vynahradit hromaděním jiných kapitálových aktiv. Zdá se, že během posledních tří desetiletí se bohatý svět těšil z „udržitelného rozvoje“, zatímco rozvoj v chudém světě (kromě Číny) byl neudržitelný.

Jsme teprve na počátku kvantitativního studia udržitelného rozvoje. Přesto je možné prohlásit, že odhady bohatství jsou zkreslené. U přírodního kapitálu se Světová banka prozatím omezila na atmosféru jako pohlcovače oxidu uhličitého, na ropu a zemní plyn a na lesy coby zdroj dřeva.

Mnoho typů přírodního kapitálu však nebylo zahrnuto: pitná voda, půda, lesy coby poskytovatelé služeb ekosystémů a atmosféra jako pohlcovač polutantů, jako jsou prachové částice, dusík a oxidy síry. Kdyby se tyto chybějící prvky započítaly, hospodářská výkonnost ekonomik chudého světa, včetně Číny, by za poslední tři desetiletí vypadala mnohem hůř.

Avšak odhady kumulace bohatství za poslední roky v bohatém světě jsou taktéž zkreslené směrem nahoru. Empirické studie vědců, kteří se zabývají Zemí, velice často prokazují, že schopnost přírodních systémů vypořádat se s rušivými prvky není neomezená.

Jakmile dojde k překročení jejich absorpční schopnosti, přírodní systémy jsou náchylné ke zhroucení do neproduktivního stavu. Ozdravení je pak nákladné. Avšak kdyby se kvůli globálnímu oteplování, řekněme, vychýlil směr nebo snížila rychlost atlantického proudění, které otepluje severní Evropu, změna by byla v podstatě nevratná.

Jak jsme vlastně zámožní?

Krátce řečeno, víme, že až po určitý neznámý soubor mezních hodnot můžou znalosti, instituce a průmyslový kapitál nahrazovat přírodní zdroje. Takže, i když hospodářství ztratí část svého přírodního kapitálu, ať co do kvality nebo kvantity, jeho bohatství se zvýší, jestliže dostatečně investuje do jiných aktiv. Jasně to prokazuje pozoruhodný růst zemědělské produktivity za poslední dvě staletí.

Tato zastupitelnost má ale svoje hranice: jak degradují klíčové zdroje, náklady na toto nahrazování (včetně lidské vynalézavosti) často rostou dříve netušeným způ-

sobem. Vzorovým příkladem je globální oteplování. Až se do odhadů udržitelnosti rozvoje započtou skrytá rizika spojená s těmito mezními hodnotami a prahy, zřejmě se ukáže, že růst bohatství v zámožných státech světa je nižší, než si v současnosti myslíme.

Zveřejněno na webových stránkách www.project-syndicate.org

Trvale udržitelný rozvoj - hlavní cíle, hodnoty a zásady strategie, která umožní budoucím generacím žít

Trvale udržitelný rozvoj náleží k pojmům již obecně známým nejen environmentalistické obci, ale stále častěji citovaným a používaným ve školství a v souvislosti s obecným vzděláním a osvětou. Přesto je jeho výklad velmi rozmanitý i u jeho zapřísáhlých vyznavačů a zpravidla poplatný jejich hodnotové a světonázorové orientaci. Proto je zřejmě účelné pokusit se o jakýsi stručný obecný výklad, který by se nepokoušel o vyhocení názorových protikladů, ale spíše jen o systematické předeštění plně šíře trvalé udržitelnosti.

Trvale udržitelný rozvoj, trvale udržitelný život, trvalá udržitelnost... Tato slovní spojení jsou v posledních letech skloňována čím dál tím častěji. Bohužel, i přesto široká veřejnost nemá tušení, co trvale udržitelný rozvoj vlastně je.

Pedagogická obec zaměřená na problematiku životního prostředí se již převážně shodla na rozšíření pojmů, které již dávno zahrnují znalosti a postoje týkající se přírody, krajiny, života a životního prostředí a dovednosti v jejich ochraně, nověji však učitelé pod pojmem environmentální výchovy rozumějí i nepoměrně širší vzdělávání k trvale udržitelnému rozvoji.

Pomineme-li některé často katastroficky laděné sociální vize (malthusianismus) nebo nepřiliš častá zamyšlení přírodovědců nebo lesníků, objevují se pochybnosti o udržitelnosti růstu v přírodě a společnosti, obecněji v uzavřených systémech vůbec, někdy po vytčení potřeby ekologie jako vědní disciplíny Ernstem Haeckelem v šedesátých letech minulého století, jejím plném uznání jako samostatného odvětví biologie na bruselské konferenci botaniků v roce 1910 a stále častěji po definování ekosystému Tansleyem ve třicátých letech našeho končícího století. Je poměrně málo známé a stále ještě překvapivé, že obavu o trvalou udržitelnost růstu (v daném případě růstu společenského produktu) vyjádřili relativně velmi brzy, již v roce 1960, ekonomové a politikové, a to v zakládající listině Organizace proto hospodářskou spolupráci a rozvoj. I nejvýznamnější světová organizace ochrany přírody, Mezinárodní svaz ochrany přírody a přírodních zdrojů, definuje předmět své činnosti s přihlédnutím k fenoménu udržitelnosti:

„Ochrana je takový způsob managementu, (obsahující inspekci, výzkum, záchranu, využívání) ovzduší, vody, půdy, minerálních zdrojů a živých systé-

mů včetně člověka, aby byla dosažena nejvyšší udržitelná kvalita života.“

V souvislosti s dramatickým růstem znečištění všech složek životního prostředí v šedesátých letech se začínají problémem zabývat skutečně systémově, celkovostně i významné vědeckovýzkumné organizace a docházejí tak k závěru, jenž se dnes může jevit banální, který se však do obecného povědomí prosazoval jen ztěžka a postupně, že v uzavřeném systému konečných zdrojů není kvantitativní růst trvale možný. I když jsme pominuli plejádu přírodovědné, ekonomické i populárněvědné literatury, je již z krátkého výčtu zřejmé, že problematika udržitelnosti se objevuje ve sféře sociální, ekonomické, přírodní a posléze začíná být otázka po udržitelnosti kladena i obecně, systémově. Méně zdůrazňován a pochopen je přitom fakt zásadní důležitosti, že totiž v globálním světě se právě naše planeta, její příroda a osídlení lidskou civilizací stává jediným uzavřeným systémem. Lidstvo, nebo přesněji dnes zdánlivě tak úspěšná civilizace euroamerického typu však přitom prožila celé své dějiny v systémech otevřených, v neustálém dobývání nových kolonií, přírodních zdrojů, úložišť a odbytišť; žila tedy jaksi na dluh prostoru, ale díky setrvačnosti přírodních i společenských procesů i na dluh času. Nikoli nepodstatná část naší dosavadní historické zkušenosti je proto k nepotřebě, naše dosavadní přírodovědná, společenskovědní ani politická empirie není prostě mechanicky extrapolovatelná k řešení problémů jediné globální vesnice a naše důvěra, že veškeré katastrofické vize vždy ztroskotaly na lidském důmyslu či například přirozené schopnosti ekonomiky nalézt si vždy samočinně náhradu, je neopodstatněná. Právě vědomí těchto faktů vedlo v roce 1983 Organizaci spojených národů k ustavení komise vedené norskou političkou Gro Harlem Brundtlandovou, jež se měla pokusit nalézt cestu k dalšímu, trvale udržitelnému vývoji lidstva. V zakladatelském díle trvalé udržitelnosti *„Naše společná budoucnost“* pak nacházíme koncept i první definiční pokusy trvale udržitelného rozvoje (sustainable development). Nejčastěji bývá citována věta:

„Trvale udržitelný rozvoj je takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby.“

Tato definice obsahuje především základní princip trvalé udržitelnosti, jakýsi etický leitmotiv, totiž princip odpovědnosti vůči budoucím generacím. Jejím určitým nedostatkem je však právě proto vysoká míra antropocentričnosti, přílišný důraz na postavení člověka jako specifického organismu ve světě přírody. Proto ji Josef Vavroušek ve své interpretaci rozšiřuje o „ideály humanismu a harmonie vztahů mezi člověkem a přírodou“ a „úctu k živé i neživé přírodě“ (1994). Tato v úplné podobě poněkud květnatá definice však nepatrně trpí jinou nevyvážeností, jež však v jiných než euroamerických kulturních kontextech může být pocítována tíživěji. Schweitzerovský ideál humanismu akcentuje

opět v jiné podobě lidskou bytost a úctu k životu ve všech jeho formách přidává, aniž by bral do úvahy, že původní přirozený a pokorný vztah člověka k přírodě, do jejíhož řádu se cítil plně ponořen, je dodnes v živé podobě organicky přítomen v řadě východních filosofických směrů i v myšlení četných přírodních národů. Definice Brundtlandové také obsahuje jen v implicitní podobě nepochybně tak podstatné motivy, jako je sociální rozměr, lidskou rozpínavost omezující charakter přírody a jejich procesů a konečně institucionální rovinu řešení v globálním měřítku.

Konečná definice trvale udržitelného rozvoje:

Jakousi syntézou všech předchozích definičních snah a zároveň pokusem o promyšlení a nejstručnější shrnutí celé širě i hloubky konceptu trvalé udržitelnosti je proto následující definice, jež je stále častěji citována v českém prostředí a která se především ukazuje být nesmírně produktivní nejen ve stručném výkladu, ale hlavně v podrobnějším výukovém procesu environmentální výchovy na vysokých, ale i středních školách.

„Trvale udržitelný rozvoj je komplexní soubor strategií, které umožňují pomocí ekonomických nástrojů a technologií uspokojovat sociální potřeby lidí, materiální i duchovní, při plném respektování environmentálních limitů. Aby to bylo v globálním měřítku současného světa možné, je nutné nově redefinovat na lokální, regionální i globální úrovni jejich instituce a procesy.“

Přelomovou knihou k tematice trvale udržitelné budoucnosti a zároveň velmi vážnou výzvou, byla kniha *Meze růstu*, publikovaná v roce 1972 (D. Meadows et al.: „*The Limits to Growth*“). Meze růstu ukázaly na zřejmý rozpor mezi hospodářským růstem a účinnou ochranou životního prostředí, přírody a přírodních zdrojů. Na základě „světového modelu“, který vycházel z vývoje hospodářství, stavu prostředí a přírodních zdrojů za poslední století, dospěli autoři k jednoznačnému závěru, že ve stávajícím hospodářském růstu nelze pokračovat. Tento růst má exponenciální charakter s mírou růstovou 5 % ročně a růst HDP je provázen paralelním růstem zátěže prostředí a čerpání obnovitelných i neobnovitelných zdrojů. Podle autorů žádná technická opatření jako jsou například čistírny nemohou na dlouho situaci zachránit, protože ekonomický rozvoj je nerozlučně spojen s rostoucí zátěží prostředí a čerpáním zdrojů. Zvláště nedostatek neobnovitelných zdrojů především ropy a kovových rud spolu s nedostatkem potravin nutně povede ke světovému kolapsu. Jedinou cestou, jak zvrátit tento nepříznivý vývoj, je zastavit hospodářský růst. „Naše společná budoucnost“ došla k závěru zcela opačnému. Je sice pravdou, že hospodářský rozvoj v posledních desetiletích měl a až dosud má ekologicky devastující charakter a je spojen s růstem zátěže prostředí. Takový stav však není fatálně nutný. Hospodářský rozvoj je možno převést na trvale udržitelnou trajekto-

rii, to znamená usměrnit jej tak, aby potřeby současné generace nebyly naplňovány na úkor generací příštích nebo jiných společností (rozumí se rozvoj vyspělého světa se nesmí dít na úkor světa rozvojového).

Důkladná zpráva Naše společná budoucnost naznačuje cesty, kterými se má budoucí vývoj ubírat, aby měl charakter rozvoje trvale udržitelného.

Světová veřejnost přijala zprávu s povděkem a učinila ji základním východiskem pro konferenci Spojených národů v Riu de Janeiro věnovanou otázkám životního prostředí a rozvoje. Na tento „Summit Země“ v roce 1992 přijeli delegáti více než 180 zemí světa a v naprosté většině byli reprezentováni hlavami vlády nebo státu, ministerskými předsedy či prezidenty. Po několikátýdenním jednání konference přijala obsáhlý dokument „Agenda 21“, kde ve 40 kapitolách na přibližně 1000 stranách vysvětluje, jakým způsobem dosáhnout udržitelnosti hospodářského rozvoje.

Konference v Riu de Janeiro ovšem konstatovala, že vývojové trendy globálních ekologických parametrů jsou až dosud nepříznivé. V globálním měřítku roste znečištění ovzduší a vod včetně oceánů, roste množství odpadů, hromadí se nebezpečné chemikálie, kácí se bez náhrady původní lesy, zejména tropické, ubývá přírodních ekosystémů, rostlinných a živočišných druhů a jejich genetického bohatství.

Dnes, po téměř 10 letech, které uplynuly od konference v Riu, musíme konstatovat, že tyto trendy se nepodařilo zastavit. Všechna světová shromáždění od té doby pokračující nepříznivé trendy potvrzují, avšak zároveň zdůrazňují, že existuje jediná cesta, jak je zvrátit, a tou je cesta udržitelného rozvoje předložená Naší společnou budoucností a rozpracovaná Summitem Země. Za zvláště reprezentativní shromáždění, které dospělo k tomuto závěru, je možno považovat světovou konferenci „Rio +5“, která se konala v New Yorku v roce 1997. Ke stejným závěrům dochází významná zpráva Evropské unie „Evropské životní prostředí na rozhraní století“ (The European Environment at the Turn of the Century, European Environment Agency, Copenhagen 1999). Zpráva konstatuje, že navzdory třem desetiletím úsilí o ochranu prostředí, přírody a přírodních zdrojů se ani v Evropě až na nepatrné výjimky nepodařilo zvrátit negativní trendy. Hnací síly nepříznivého vývoje, kterými jsou rostoucí materiální spotřeba, rozšiřující se doprava, stále neudržitelné vzorce spotřeby a výroby spojené s emisemi škodlivých látek včetně toxických a jinak nebezpečných chemikálií sice zmírňují svůj tlak, avšak neustále působí a celková zátěž prostředí roste. Evropa je přitom kontinentem, který je v čele světového úsilí za ochranu prostředí a pokud se ani zde nepodařilo situaci zvrátit, znamená to, že v ostatním světě jsou poměry ještě nepříznivější.

Tento stav si dobře uvědomují členské státy Evropské unie i Evropská komise v Bruselu. Evropská unie ve svých základních dokumentech opakovaně zdůrazňuje potřebu přechodu na trajektorii udržitelného rozvoje. Už Maastrichtská smlouva z roku 1992 učinila udržitelný rozvoj jedním z cílů Evropské unie. Tento cíl výrazně posílila nová smlouva Amsterodamská, která platí od 1. 5. 1999. Ve svém článku č. 2 říká: „Cílem společenství je dosažení harmonického, vyváženého a udržitelného rozvoje ekonomických aktivit...“. Zároveň v tomto článku označuje za jeden z cílů též zlepšení kvality prostředí.

Velmi důležité rozvinutí koncepce udržitelného rozvoje pak představuje článek 6, který zní:

„Požadavky ochrany prostředí musí být integrovány do formulací i uskutečňování politik a aktivit společenství, o kterých hovoří článek 3 (v článku 3 jsou vyjmenovány všechny činnosti společenství zejména v hospodářské oblasti), zejména s ohledem na dosažení trvale udržitelného rozvoje“.

Tento článek znamená praktický návod k tomu, jak dosáhnout trvalé udržitelnosti rozvoje. Bezprostředně po schválení Amsterodamské smlouvy hlavy evropských států pověřily komisi, aby vypracovala podrobnou zprávu o tom, jak bude naplňován tento zásadní článek ve vybraných odvětvích. Jinými slovy, jak budou od samého počátku uplatňovány zřetele ochrany životního prostředí, přírody a přírodních zdrojů v klíčových hospodářských sektorech, za které byly označeny: zemědělství, energetika, doprava, průmysl, společný trh a regionální rozvoj. Na evropském summitu v Helsinkách (prosinec 1999) bude posouzeno, jak úspěšně se dokumenty připravené Komisí s tímto zadáním vyrovnaly. Rozhodně půjde o klíčové materiály, které určí politiku Evropské unie v této oblasti na další období.

Za nejdůležitější elementy udržitelného rozvoje lze v kontextu evropské politiky považovat tyto:

1. Prvním základním předpokladem je přísné dodržování veškerých norem, limitů a jiných předpisů, které jsou obsaženy v tak zvaném environmental acquis, to znamená v souboru evropského zákonodárství věnovaného životnímu prostředí. Tento soubor je velmi rozsáhlý, obsahuje stovky jednotlivých směrnic a jiných zákonných předpisů. Jsou podrobně upraveny prakticky všechny složky životního prostředí.
2. Přístup k ochraně životního prostředí se v rámci Evropské unie postupně vyvíjí, postupně se přestávají zdůrazňovat opatření vedoucí ke koncovým technologiím a naopak se uplatňují preventivní postupy. Charakteristickým přístupem je

uplatnění postupů v rámci tzv. procesu „EIA“ (environmental impact assessment).

3. Dalším důležitým stupněm jsou opatření založená na moderních technologiích nenáročných na suroviny, energii a minimalizujících škodlivé emise. Typickou směrnicí v tomto směru je směrnice o integrované prevenci a omezování znečištění (IPPC), která je založena na koncepci nejlepší dostupné techniky.
4. Velmi důležitou součástí účinné politiky je zabezpečení dostatečných informací v mnoha směrech, to znamená informace o stavu prostředí, o prováděných opatřeních, o rozvojových záměrech a podobně. Klíčový význam mají informace o zátěži prostředí z výrobních postupů jako je například registr emisí a zdrojů znečištění.
5. Účast veřejnosti a elementů občanské společnosti je v této souvislosti naprosto nutnou podmínkou. Předpokládá to jednak zájem a angažovanost široké veřejnosti i jednotlivých společenských skupin jako jsou zejména výrobci, jednak dostatečnou úroveň informovanosti a vzdělanosti celé veřejnosti i jednotlivých specifických skupin.
6. Součástí celé politiky je transparentní stanovení cílů, které by měly být kvantifikovány. To souvisí s potřebou uplatnění souboru kvantitativních informací ve formě jasně specifikovaných indikátorů udržitelného rozvoje.
7. Vůbec nejdůležitějším nástrojem účinné politiky ochrany prostředí je integrace environmentálních zřetelů do hospodářských a jiných aktivit v souladu s článkem 6 Amsterodamské smlouvy. Této integrace lze dosáhnout uplatněním řady nástrojů.
8. Důležitou kategorií nástrojů jsou nástroje ekonomické, které směřují k tomu, aby byly odstraněny nepříznivé ekologické externality ekonomické činnosti. Znamená to především co možná jednoznačné řešení otázky vlastnických práv a plné uplatnění principu „znečišťovatel platí“ s cílem, aby „ceny vypovídaly ekologickou pravdu“. Jednotlivé ekonomické nástroje mají nejrozumnější podobu jako jsou různé poplatkové systémy a v poslední době stále více zdůrazňovaná ekologická daňová reforma. Rovněž se postupně uplatňují tržně kompatibilní nástroje například obchodovatelná povolení. Jednoznačným požadavkem je v této souvislosti zrušení ekologicky škodlivých dotací, které stále ještě existují prakticky ve všech státech v oblasti energetiky a dopravy.
9. Mezi významné nástroje patří dobrovolné aktivity průmyslu, charakterizova-

né celou řadou iniciativ jako je EMAS, normy řady ISO 14000, ekoeфекtivita, ekodesign. Důležité místo mají dobrovolné dohody mezi vládou a průmyslem a systémy značení ekologicky šetrných výrobků.

10. Konečným klíčem k přechodu na trajektorii udržitelného rozvoje je celková změna vzorců spotřeby a výroby. Týká se to tedy nejen produkčních metod, což je především záležitost průmyslu, ale zejména a v hlavní míře také domácností, to znamená všech kategorií spotřebitelů. Nelze vystačit pouze s moderními technologiemi, byť by byly jakkoliv ekoeфекtivní. Především spotřebitelé sami si musí uvědomit, že prakticky každá spotřeba kterýchkoliv výrobků či služeb sebou do určité míry nese zátěž prostředí a že tuto zátěž je třeba minimalizovat spotřebou rozumnou a uvědoměle skromnou.

Zveřejněno na webových stránkách <http://www.sweb.cz/trvala-udrzitelnost/>

Redakce: Petr Pithart, Jaroslav Hulák (602 646 755), Marie Jílková (605 971 376)
Spolupracovníci redakce: Petr Příhoda, Roman Joch, Michal Pehr, Tomáš Zdechovský

Adresa redakce: EAD, redakce Obzory, Masarykovo nám. 51, 586 01 Jihlava
telefon: +420 567 305 804
fax: +420 567 304 832
webové stránky: www.ead.cz
e-mail redakce: obzory@ead.cz

Vydává: Evropská akademie pro demokracii, Masarykovo nám. 51, 586 01 Jihlava
Náklad: 600 výtisků
Registrace MK: ev. č. MK ČR E 15146

Distribuce časopisu: krajské kanceláře KDU-ČSL (adresy na www.kdu.cz) mají k dispozici několik výtisků;
ostatním zájemcům jsou OBZORY zasílány zdarma poštou.
Do adresáře odběratelů se můžete přihlásit písemně či e-mailem na výše uvedené adresy